

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Pirmsskolas un sākumizglītības nodaļa

Pirmā līmeņa augstākās izglītības studiju programma
“Pirmsskolas izglītības skolotājs”

ALĪNA OŠIŅA

3 - 4 gadīgu bērnu runas aktivizēšana pedagoģiskajā procesā

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītājs:

Docente

Dr. paed.

Inga Stangaine

Akadēmiskais amats

Zinātniskais
akadēmiskais/ grāds

Vārds, uzvārds

Paraksts

CĒSIS 2020

Anotācija

Kvalifikācijas darba autore: Alīna Ošiņa.

Kvalifikācijas darba temats: „3-4 gadīgu bērnu runas aktivizēšana pedagoģiskajā procesā”.

Kvalifikācijas darba mērķis: izzināt, izpētīt 3-4 gadīgu bērnu runas attīstības sekmēšanas iespējas spēlēs un rotaļās.

Darba pirmajā daļā tiek aplūkota teorētiskā literatūra saistībā ar pētāmo tēmu. Tiek sniegts jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums, apzināti runas un valodas attīstības veicināšanas uzdevumi, uzsverot rotaļu nozīmi pedagoģiskā darba procesā attiecīgā vecuma bērniem un pedagoģiskā darba nozīmību.

Darba otrajā daļā atspoguļots empīriskais pētījums Valmieras pirmsskolas izglītības iestādes "X" jaunākā pirmsskolas vecuma grupā. Tiek sniegts vērtējums par bērnu runas un valodas attīstību, uzsākot mācību gadu, un to nobeidzot. Bērnu runas attīstība tika veicināta ar rotaļspēļu palīdzību. Empīriskajā daļā apstiprinājās **hipotēze:** 3-4 gadīga bērna runas attīstība noritēs sekmīgi, ja pedagogs iesaistīs un ieinteresēs bērnus dažādās rotaļīgās aktivitātēs, kurās jāizmanto runa.

Analizējot un apkopojot iegūto informāciju pētījuma mērķis – *izzināt, izpētīt 3-4 gadīgu bērnu runas attīstības sekmēšanas iespējas spēlēs un rotaļās* – sasniegts.

Atslēgvārdi: runa, valoda, pedagoģiskais process pirmsskolā, runas aktivizēšana

Kvalifikācijas darba apjoms ir 44 lpp., darbā ir iekļautas 7 tabulas un 3 attēli, izmantoti 32 literatūras avots.

Abstract

Author of the qualification work: Alīna Ošiņa.

The topic of the qualification work: "Activation of speech of 3-4 year old children in the pedagogical process".

The aim of the qualification work: to find out, to study the possibilities of 3-4 years old children to promote speech development in games and games.

The first part of the work deals with the theoretical literature related to the research topic. A description of the development of the kindergarden youngest age children is provided, tasks of promoting speech and language development are identified, emphasizing the importance of games in the process of pedagogical work for children of the respective age and the importance of pedagogical work.

The second part of the work reflects the empirical research in the kindergarden youngest age group of the kindergarden educational institution "X" of Valmiera. An assessment is made of children's speech and language development at the beginning and end of the school year. Children's speech development was promoted through play. In the empirical part, **the hypothesis was confirmed:** the development of a 3-4 year old child's speech will be successful if the teacher involves and interests the children in various playful activities in which speech should be used.

The aim of the research - to find out, to study the possibilities of 3-4 years of children to promote speech development in games and games - achieved by analyzing and summarizing the obtained information.

The volume of the qualification work is 44 pages, the work includes 7 tables and 3 pictures , 32 literature sources are used.

Saturs

Ievads	5
1. Teorētiskās literatūras analīze par runas attīstības veicināšanu jaunākajā pirmsskolas vecumā	7
1.1. 3-4 gadīgu bērnu attīstības raksturojums saistībā ar pētāmo problēmu.....	7
1.2. Runas un valodas uzdevumi jaunākajā pirmsskolas vecuma posmā.....	11
1.3. Rotaļas kā bērnu vārdu krājuma pilnveides sekmētājas	15
1.4. Pedagoģiskais process bērnu runas attīstības sekmēšanā	20
2. Empīriskais pētījums par 3 – 4 gadīgu bērnu runas aktivizēšanu pedagoģiskajā procesā ...	25
2.1. Pētījuma raksturojums	25
2.2. Pētāmās grupas raksturojums	26
2.3. Pedagoģiskais process bērnu runas prasmju veicināšanā	29
Secinājumi	39
Ieteikumi:.....	40
Izmantotās literatūras un avotu saraksts.....	41

Ievads

Valoda ir galvenais sazināšanās līdzeklis. Ar valodu cilvēks izsaka savas domas, viedokli, jūtas, dalās pieredzē, kontaktējas ar pārējiem sabiedrības locekļiem. Valoda ir sabiedriska parādība. Pēc valodas mēs iepazīstam cilvēku, valoda liecina par viņa morālajām vērtībām, izglītības un kultūras līmeni.

Valoda īstenojas runā. Māka prasmīgi runāt un veiksmīgi kontaktēties ir svarīgs ikvienas personības aspekts, ko nodrošina valodas, runas un saskarsmes prasmes, kā arī spēja šīs prasmes pielietot visdažādākajās dzīves situācijās (Kramiņš, 2005).

Bērns runas vidi sāk atdarināt ļoti agrā vecumā, taču kamēr bērns nav apguvis vajadzīgo pieredzi, viņš ar skaņām tikai rotaļājas. Pieaugušajiem jārada apstākļi pareizai runas attīstībai, tas ir, pozitīvs runas paraugs, un jāievēro jebkurš cēlonis, kas runas attīstību varētu kavēt.

Iedziļinoties pirmsskolas vecuma bērnu attīstības psiholoģijā, skaidri redzams, ka bērna valoda sāk veidoties drīz pēc piedzimšanas. Tāpēc ir ļoti būtiski, lai bērns dzirdētu skaidru dzimto valodu jau līdz viena gada vecumam (Zaķe, 2000, 3.,5.).

Ik dienu, stundu un minūti bērnam veidojoties, pieaugot, attīstoties neaizstājami svarīga ir spēlēšanās – smaidīšana, runāšana, grimasēšanās, vēlāk kopīgi darbi un nodarbes līdz skolas laikam un tālākais kontakts visu mums atvēlēto mūžu. Zīdaiņa un mazbērna ziņkārība ir pamats zinātkārei pirmsskolas vecumā – sākumā to izpaužot ar atšķirīgām skaņām, vēlāk ar dažādām runas intonācijām, ar skaidri izteiktu vārdu. Cilvēkbērns bez spējas izpausties ar runu, dzimto valodu nevar sevi apliecināt un pilnībā izpausties. Klusējošs vai neskaidri runājošs, citiem nesaprotams bērns nejūtas labi, iekšējais „es” nevar atvērties (Irbe, Lindenberg, 2017., 6-7).

Emocionāls cilvēcisks kontakts jaundzimušajam sākas ar vecāku smaržu, sirdspukstiem; zīdāim tie var būt trokšņi, taustes sajūtas, runas skaņas, mūzika; bērnam – runas saskarsme ar citiem cilvēkiem, mūzika un vizuālā māksla. Vispatīkamākās, vērtīgākās nodarbes bērnam ir spēles un spēlēšanās, kas nav iespējama bez emocionāla tieša kontakta kustībā un dzimtajā valodas apgūves (Irbe, Lindenberg, 2017, 8). Arī Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca skaidro, ka valoda ir zīmju sistēma, ko lieto, lai sazinātos, izteiktu domas, fiksētu informāciju; izglītības sistēmā ar valodas palīdzību tiek sniegtas un apgūtas zināšanas (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 150).

Bez runas cilvēks nevar brīvi kontaktēties ar līdzcilvēkiem, nevar izteikt savu viedokli, tādēļ ir ļoti būtiski jau mazam bērnam sniegt vajadzīgā iemaņas runas, valodas apgūšanā, līdz ar to šī tēma ir svarīga, lai to aplūkotu un izpētītu.

Pētījuma mērķis – izzināt, izpētīt 3-4 gadīgu bērnu runas attīstības sekmēšanas iespējas spēlēs un rotaļās.

Pētījuma priekšmets – pedagoģiskais process pirmsskolā.

Pētījuma objekts – 3-4 gadīgu bērnu runas aktivizēšana.

Izvirzītā hipotēze – 3-4 gadīga bērna runas attīstība noritēs sekmīgi, ja pedagogs iesaistīs un ieinteresēs bērnus dažādās rotaļīgās aktivitātēs, kurās jāizmanto runa.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, izvirzīti sekojoši **uzdevumi** –

1. Analizēt pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par 3-4 gadīgu bērnu runas attīstību un tās veicināšanas metodēm;
2. Izpētīt bērnu vārdu krājumu paplašināšanas iespējas rotaļās, spēlēs;
3. Analizēt iegūto informāciju un izstrādāt priekšlikumus.

Izvirzīto mērķu sasniegšanai pielietotas šādas **metodes**:

- teorētiskā: zinātniskās literatūras izpēte;
- empīriskā: *novērojumu, pedagoģiskās darbības analīze.*

Pētījuma bāze: Cēsu novada X pirmsskolas izglītības iestāde (pētījumā piedalās 12 jaunākā pirmsskolas vecuma grupas bērni).

1. Teorētiskās literatūras analīze par runas attīstības veicināšanu jaunākajā pirmsskolas vecumā

1.1. 3-4 gadīgu bērnu attīstības raksturojums saistībā ar pētāmo problēmu

Bērna attīstībā katram augšanas posmam ir savas īpatnības, kur katrs attīstības posms ved uz izaugsmi visās izpausmēs- gan kustībās, gan runas attīstībā. Ir ļoti svarīgi savlaicīgi ielikt pareizus pamatus runas un valodas attīstībā.

Bērna socializācijā liela nozīme ir bērna individualitātei un bērna individuālā ES, pašvērtējuma attīstībai. Personība veidojas pašattīstīšanās procesā, taču arī iedzimtības un vides ietekmē. Iedzimtība ir genotips, instinkti, nervu darbības tips, dotības u.c. ir pazīstami divi vides jēdzieni: makrovide un mikrovide. Ar mikrovidi saprot bērna attīstības tuvāko apkārtni- ģimeni, dzīvesvietu, cilvēkus tuvumā u.c. Makrovide ir bērna attīstības apkārtnē plašākā nozīmē – sabiedrība, kultūrvide kopumā, zīmes, simboli, priekšmeti un to lietojums, audzināšana, kas veido ievirzes cilvēka psihē, īpaši pirmajos piecos dzīves gados (Svence, 1999, 14).

Bērna runa veidojas pieaugušo ietekmē un ir atkarīga no pilnvērtīgas runas vides, pareiza runas parauga, pietiekamas runas prakses emocionāli pozitīvas saskarsmes ar pieaugušajiem un bērna psihofizioloģiskās veselības. Bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli (Lieģiniece, Nazārova, 1999). Runas attīstības pirmsskolas vecumā pāriet jaunā kvalitātē, pieaug vārdu krājums; intensīvi tiek apgūtas runas gramatiskās formas un jauni jēdzieni. Šajā vecuma posmā bērna vārdu krājums ir liels, bet vārdu nozīme ne vienmēr ir skaidra. Bērns vēl neizprot un tādēļ maz izmanto īpašības un darbības vārdus, kaut gan nepieciešamība pēc tiem jau rodas (Udaļcova, 1983,33).

Bērns nepieaug uzreiz! Lai sasniegtu 3 – 4 gadu vecumu, vispirms ir jāiziet augšanas posms līdz tam. Katram bērna attīstības, augšanas posmam ir savas iezīmes, īpatnības, kas ietekmē arī runas un valodas veidošanos un attīstību. I. Puškarevs norāda, ka bērnu izturēšanās un garīgās darbības iespējas ir atkarīgas no viņu nervu sistēmas un nervu procesu īpatnībām. Līdzās bērnu vecumposmu īpatnībām vērā ņemams arī individuālais psihodinamiskais raksturojums. Jebkura vecumposma vienaudžu vidū ir gan izteikti emocionāli un nesavaldīgi, gan lēnie un mierīgi raksturi. Izpaužas indivīdiem piemītošais, lielā mērā iedzimtības nosacītais, viņam vien raksturīgais temperamenta tips, kas atkarīgs no indivīda nervu procesu spēka, kustīguma un līdzsvarotības. Ir labi, ja pedagogs var novērtēt

bērna temperamenta dominējošās iezīmes un atrast viņam atbilstošu pieeju. Tāpat I.Puškarevs norāda, ka pirmsskolas vecuma bērniem 3 –6 gadu vecumā nozīmīgākās vajadzības ir tieši rotaļas, izziņa, būt mīlētam un drošības sajūta. Vadošās darbības –rotaļas (Puškarevs, 2001). Rotaļas, izziņa, bērnam sniegtā mīlestība un drošības sajūta nav iedomājama bez kontakta un sarunas ar bērnu.

Liels palīgs bērna audzināšanā un pirmo prasmju sniegšanā, protams, ir grāmatas, attiecīga literatūra. Ne visiem mājās tāda ir, bet internets nu jau ir praktiski katrā jaunā ģimenē, un ļoti jauka vietne ir www.mamammuntetiem.lv, kur tiek sniegti dažādi padomi, kā arī iespēja uzdot jautājumus un saņemt atbildes bērna audzināšanas jomā. Te tiek norādīts, ka bērns trīs gadu vecumā jau spēj labāk kontrolēt savu ķermeni, stabili skriet, lēkāt, uzkāpt, nokāpt, arī lietot podiņu; bērns izrāda vēlmi darboties- veikt sīkus darbiņus, piemēram, nomazgāt savu šķīvīti, spodrināt izlietnes krānus, protams, pieaugušo klātbūtnē, darbojoties kopā. Bērnu uzjautrina iespēja spēlēties smiltiņās, plastilīnu, šļakstīties ar ūdeni, arī spēlēties dubļos un lēkāt pa peļķēm. Pirms gulētiešanas bērniņš grib dzirdēt pasaciņu, dziesmiņu. Šajā vecumā ir ļoti svarīgi, lai ar bērnu tiek runāts viņam saprotošos, vieglos teikumos, izskaidrojot, ko viņš redz, dzird un arī liekot atkārtot skaņas, vārdus.¹

Kā norāda D. Mierkalne, 3 – 4 gados pieaug bērna vēlme pēc patstāvības. To var novērot dažādās ikdienas darbībās: viņš pats grib apģērbties, pats grib palīdzēt, piemēram, saslaucīt grūzus. Tālākais atkarīgs no tā, vai vecāki ir tik pacietīgi, jo tas, protams, nenotiek tik ātri, kā to dara pieaugušais. Toties, tas dara bērnu priecīgu un lepnu, jo viņš visu spēj paveikt pats! Parasti šīs darbības notiek pieaugušo klātbūtnē, veidojot arī dialogu- sarunu ar bērnu, kur viņš mācās ne tikai darboties, bet saprast arī vārda nozīmi savai darbībai.²

D.Mierkalne arī norāda, ka bērna vēlme būt patstāvīgam novērojama arī dažādās ikdienas situācijās: viņš aizvien vairāk laika pavada bez vecāku klātbūtnes (bērnudārzā, ciemojoties pie tuviniekiem, bērnu rotaļu laukumos), šajā laikā bērns mācās komunicēt ar citiem, mācās veidot saziņas valodu. Trīsgadnieks jau parasti cenšas ieviest kārtību savās mantās. Viņš cenšas salikt visu ne tā, ka vēlētos pieaugušais, bērns, piemēram, drēbes vienkārši saliek uz grīdas. Izrādās, ka tā ir bērna kārtības izjūta, jo, viņaprāt, lietām jāatrodas tur, kur tās ērtāk var paņemt, kad ievajagas. Ir novērots, ka bērni darbojoties, reizēm runājas paši ar sevi, sev saprotamā valodā. Trijos gadiņos jau pieaug bērna vārdu krājums, viņš mācās

1 Bērnu attīstības kalendārs. <https://www.mamammuntetiem.lv/berna-attistibas-kalendars-/72>

2 D.Mierkalne. https://www.mamammuntetiem.lv/emuars/22923/tris-un-cetrus-gadus-vecu-bernu-attistibas-ipastnibas/?accept_cookies=1#

izteikt savas izjūtas un emocijas. Mazais cilvēks spēj atcerēties mazus dzejoļišus un dziesmiņas, vai vismaz pirmo rindiņu un galvenos vārdiņus.

Bērns spēj koncentrēt savu uzmanību uz spilgtām un patīkamām lietām. 3-4-gadniekam svarīgas ir sajūtas, tāpēc viņš grib visu pataustīt, izgaršot, izsmaržot. Svarīgs ir emocionālais pārdzīvojums patīkamās izjūtas, ko izraisījis, piemēram, izteiksmīgs stāstiņš par pūkaino kaķīti, sajūtas, kad varēja viņu paglaudīt. 3–4 gados bērns uzmanību spēj koncentrēt ap 10 minūtēm, tāpēc nevar likt bērnam pacietīgi sēdēt un klausīties pasaku. Viņš to varēs tikai tad, ja stāstīšana spēs viņu aizraut un ieinteresēt. Ir ļoti svarīgi, lai šajos gadījumos pieaugušais runātu ar bērnu vienkāršiem, bērnam saprotamiem vārdiem, jo bērns uztver vārdu, ko var saprast. Šajā vecumā bērns nonāk konfliktā starp to, ko grib viņš pats un to, ko drīkst vai nedrīkst. Bērnam gribas paspēlēties ar rotaļlietām, bet vecāki liek doties uz bērnudārzu, un runas, ka tur arī būs rotaļlietas, nelīdz. Mazais cilvēks nonācis nepatīkamā situācijā un cenšas izrādīt savu neapmierinātību, parasti tas ir raudot un niķojoties. 3 – 4 gadu vecumā bērnam sāk izpausties pašvērtējums. Bērns jau saprot, ko viņš grib, un spēj pamazām izprast, ko viņš var un kas viņam vēl īsti labi nesanāk.³

Katram bērnam piemīt vēlme izzināt un izprast visu jauno, un šis “jaunais” 3 – 4 gadus vecam bērnam ir gandrīz uz katra soļa. Svarīgi ir nenomākt šo bērnu interesi zināt un saprast, bet gan sniegtu vajadzīgās zināšanas. Bērnam nepieciešams pavisam vienkāršs izskaidrojums par neskaidrajām lietām, un pieaugušajam nav jāizdomā nekas sarežģīts, bet gan vienkāršiem vārdiem jāizskaidro lietas būtība. Piemēram, šodien līst lietus, jo puķīte grib padzertie, tētim jāiet uz darbu, jo citiem cilvēkiem saplīsusi mašīna, kura tētim jāсатаisa. Ir ļoti svarīgi sarunāties ar bērnu un atbildēt uz viņa jautājumiem.³

G.Svence skaidro – runas attīstība bērniem no 1-3 gadiem: pirmais gads- pirmie saprotamie vārdi (mamma, jā, tēte, nē); pusotrs gadiņi – divu vārdu kombinācija (mans zīmulis, dzert sulu, gribu ņammu); divi līdz divarpus gadi – garāki vārdu savienojumi un izteicieni (noliec zīmulī te, iedod man grāmatu); trīs gadi – runu veido vienkārši teikumi, bērni sarunājas, bet ne vienmēr atbild, apgūst krāsu un priekšmetu formu nosaukumus uz līdzību un tuvākā apkārtņē esošo un pazīstamo priekšmetu līdzības pamata. Trijos gados runas izveidošanās, pirmās tēlainās domāšanas pazīmes, attīstoties iztēlei; sevis atdalīšana no ārējās pasaules; priekšmetu veseluma, lietu kārtības apjēgšana (Svence, 1999, 74-75).

No trīs līdz četru gadu vecumam bērns, visticamāk, jau apmeklē bērnudārzu un kļuvis patstāvīgāks, taču viņš arvien vēl ir tikai bērns. Nevar prasīt lai šajā vecumā bērns būtu tikpat nopietns, uzņēmīgs un atbildīgs, kā pieaugušais. Šajā vecumposmā bērns sāk interesēties par

3 www.mammamuntetiem.lv/emuars/22923

savu dzimumu un tā atšķirībām no pretējā dzimuma; dienā bez problēmām iet uz tualeti, taču naktīs vēl ir nepieciešamas autiņbiksītes; ir jau iemaņas pašam saģērbties – uzvilkt apavus, jaciņu, bet vēl ir grūti to aizpogāt.

Ja māmiņa vai tētis, vecvecāki veltīs laiku tam, lai sāktu mācīt burtiņu, bērns drīz vien sāks atpazīt sava vārda pirmo burtu, vai par visu vārdu, ja to ieraudzīs kādā grāmatā. Var jau izteikt savas ielas, pilsētas nosaukumu; pamazām sāk apjaust, ka skaitīšana nav vienkāršs dzejolis, ko atkārto, bet katra nākamais cipars nozīmē vēl vienu priekšmetu. Bērnu izklaidē dzejoļi un vienkāršas vārdu spēles, vārdu burtu skaņas. Šajā vecumposmā runa attīstās ļoti strauji.⁴ Taču, lai tas tā būtu, pieaugušiem ir bērnu regulāri jāstrādā- jāsarunājas, jārāda, jāstāsta; jāveido stāstiņi caur darbību, rotaļām; jālasa grāmatiņas, jāstāsta pasakas, jādzied dziesmiņas; arī jāseko līdzi multfilmām, ko bērns skatās un jārunā, jāstāsta: piemēram- gotiņa Konija staigā pa pļavu, putniņš kokā čivina, tā sveicinot gotiņu; bērniem patīk multfilma par Mašu un Lāci. Jā, bērns to redz, bet viņam ir svarīgi to ietērt vārdos, pasakot to skaļi. Valodas attīstību var veicināt darbojoties ar bērnu arī ģimenē, neatstājot to tikai pirmsskolas izglītības pedagogu ziņā.

Kā norāda I.Zaķe savā grāmatā „Logopēdiskās spēles un vingrinājumi”, nepareizs ir uzskats, ka bērns ļoti labi var augt un attīstīties pats, ja ir nodrošināti materiālie apstākļi. Bērnam ir vajadzība darbināt emocijas, jūtas un prātu, tāpat kā augt lielam un kļūt fiziski stipram. Viņam ir nepieciešams gan pilnvērtīgs uzturs, gan labvēlīgs emocionālais klimats, gan iespēja apzināties savas intelektuālās prasmes. Valodas nepilnības raksturo bērna vispārējo intelektuālo darbību un var radīt grūtības mācību procesā (Zaķe, 2000).

Vecākiem ir jāseko līdzi, kā bērns veido skaņu, vārdus. Jā, viņš vēl nerunā skaidrā valodīnā, bet ir jāsaprot, vai tā ir normāla bērna šļupstēšana, vai veidojas runas defekts. Ja bērns ir piedzimis ar fizisku defektu vai īpatnību (piemēram, nepareizu sakodienu), tad jānododas pie ārsta ortodonta, kas regulē bērna zobu rindu, tikko izšķīlušies piena zobi. Par cēloni bērna valodas mazattīstībai var būt redzes un dzirdes traucējumi. Arī tad, ja redze un dzirde ir tikai pavājināta, bērnam sagādās grūtības uztvert valodu un apkārtējos priekšmetus.

Tikpat svarīgi ir atšķirt, vai bērna defekts ir iedzimts, iegūts vai varbūt bērns ir tikai atdarinātājs. Te var palīdzēt mikrovides maiņa, vienaudžu paraugs (I.Zaķe, 2000). 3-4 gadīga bērna runas veidošanas gaitā vecākiem ir jāvar pamanīt novirzes runas, uztveres attīstībā un, nepieciešamības gadījumā, jāgriežas pie logopēda, citiem speciālistiem.

4 www.mammamuntetiem.lv

A. Irbe un S. Lindenberga norāda, ka bērna attīstība 3 – 4 gadu vecumā svarīgi ir nesteidzināt bērnu. Visos nodarbību veidos, kuros piedalās bērns, izvirzītām prasībām jāatbilst viņa vecumam un spējām, tas attiecas arī uz runas darbību (Irbe, Lindenberga, 2017).

Svarīgi neradīt bērnam spriedzi, nobeidzoties pirmsrunas periodam, un sākoties runas periodam. Ja bērna runas aparātā kāds no runas līmeņiem nav gatavs grūtās skaņas izrunai, bet viņš mudina izrunāt, piemēram, skaņu „r”, viņš centīsies, bet skaņu sāks „franču” kakla „r”. Kāpēc? Bērna mēles gals atspiežas pret apakšējiem priekšējiem zobiem, nevis pie augšējām „redelītēm”. Bērns neprot elpot tā, kā vajadzīgs latviešu valodā izrunājamai skaņai. Jo ilgāk to neprātīs, jo ilgāks būs darbs logopēdam.

Bērnā līdz trīs ar pusi gadiem ir tiesības grūto skaņu aizvietot ar citu – pareizu dzimtās valodas skaņu vai grūto skaņu izlaist, piemēram, viņš saka „ācis” vai „jācis” vārda „lācis” vietā. Tāds ir viņa runas līmenis ar atvērtu muti un mierīgu apakšlūpu.

Pareiza dzimtās valodas skaņu izrunas apguve līdz četri ar pusi gadiem nav iespējama bez uzmanības koncentrēšanās. Ir vesela virkne uzdevumu, ko vecāki var veikt kopā ar bērniem (Irbe, Lindenberga, 2017).

1.2. Runas un valodas uzdevumi jaunākajā pirmsskolas vecuma posmā

Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.716 “Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem” (pieņemti 2018.gada 21. novembrī) nosaka pirmsskolas izglītības vadlīnijas, pirmsskolas vecuma bērnu izglītības satura īstenošanas mērķus un uzdevumus, kas jāievēro pirmsskolas izglītības pedagogiem. Saskaņā ar šiem noteikumiem, pedagogiem jāieliek pamati arī tādā mācību jomā, kā valodas pamatprasme, pamatzināšanas un izpratne par valodu.

Izpētot un analizējot teorētisko literatūru par pirmsskolas pedagoģiskā procesa būtību un īpatnībā, tai skaitā bērna runas attīstības veicināšanu, būtiski saprast, kas tad ir jādara pirmsskolas izglītības iestādes pedagogam. Kā atzīmē R.Kaņepēja, ir jāsaprot, ka bērna sagatavošana skolai nav daļēja pirmās klases programmas apguve, nav arī bērna “piepildīšana” ar konkrētām zināšanām, bet gan viņa sagatavošana mācību darbam skolā (Kaņepēja, 2003).

Lai bērns saprastu apkārtējo vidi un izprastu procesus, kas notiek apkārt, vispirms viņam ir jāapgūst valoda un runas prasmes.

Runājot par valodu, tai ir savas funkcijas, uzdevumi, ko tā veic mūsu visu labā, lai atvieglotu saziņu. Var izdalīt šādas valodas funkcijas:

- esamības atspoguļošana un izziņa, domāšana;

- domu, jūtu, gribas izteikšana;
- saziņa;
- ietekmēšana;
- kultūras veidošana un apguve;
- zināšanu sniegšana un apgūšana.⁵

Valodas funkcijas ir cieši saistītas savā starpā un nav iespējams noteikt kura no funkcijām ir galvenā. To akcentē arī vācu filozofs, filozofiskās hermeneitikas pārstāvis H.G.Gādamers, sakot, ka valoda ir vidus, kurā Es un pasaule saplūst vai parādās sākotnējā savstarpējā piederībā. Valodā priekšstatās pati pasaule (Gadamers, 1999).

M. un R. Kūles analizējot psihologus, norāda, ka bērņā līdz apmēram divu gadu vecumam notiek divu paralēlu procesu attīstība: veidojas bezvārda doma un bezdomu vārds. Pasaules saprašanas pirmsākumi izpaužas zīdainīša lalināšanā, kurai nav noteiktas stingras nozīmes. Kad šie divi procesi –valoda un doma- savienojas, notiek „sprādziens” valodas nozīmju apgūvē. Pēc divu gadu vecuma mazulis valodu sāk apgūt ārkārtīgi strauji. Tas savukārt sekmē apziņas un saziņas attīstību (Kūle, Kūlis, 1998), kā arī ietekmē tālāk 3 – 4 gadnieku valodas attīstību.

Brūvere norāda uz vairākiem aspektiem un uzdevumiem, kas būtu jārealizē vecākiem, veicinot bērņa runas un valodas attīstību. Vispirms ir ļoti svarīgs vecāku monologs. Ja arī bērņam viss ir kārtībā ar runas attīstību, bet, lai sāktu runāt, viņam ir jādod iespēja izteikties. Ir mērķtiecīgi jāveido dialogs. Piemēram, ir vecāki, kas vienā elpas vilcienā var izstāstīt trīsgadniekam, ka tagad viņi apģērbsies, dosies uz veikalu, tad gatavos pusdienas, bet pēc tam dosies gulēt diendusu. Šajā garajā monologā mazulis labākajā gadījumā var paspēt tikai pateikt „ jā” vai pamāt ar galvu. Tāpēc ar bērņu ir jārunā tā, lai viņam ir iespēja atbildēt. Jāveido acu kontakts, jāpajautā bērņam un jāsaagaida atbilde uz jautājumu, ļaujot teikumu papildināt.⁶

Sākumā mazulis iemācās uztvert vārda ritmu un zilbju skaitu, tāpēc ir labi, ja visi ģimenes locekļi runā tā, ka bērņš var mēģināt atkārtot vārda skanējumu, ritmu, zilbju skaitu un struktūru. Sākumā tās ir 1 – 2 zilbes, bet ap 3 – 4 gadu vecumu jau krietni garāki un sarežģītāki vārdi. Tas nenozīmē, ka ar bērņu nevar runāt ar mīlināmiem vārdiem, bet nevajadzētu visu sarunu piesātināt ar vārdiem „ Jānītis, kaķītis, zeķīte, mājiņa”. Jo vairāk zilbju vārdā, jo bērņam sarežģītāk tos atkārtot.

5 Valodas būtība. valoda.ailab.lv/katvval.vidusskola/VALODA.v1.htm

6 Brūvere. Bērņa runas prasmes. No pirmajām zilbēm līdz sarežģītiem teikumiem+runas attīstības tabula. <https://www.mamamunteti.lv/artikle/42917/>

Svarīgi saprast, ka pārāk liela aprūpe neļauj bērnam pilnvērtīgi attīstīties. Tas attiecas arī uz valodas attīstību. Tiklīdz bērns pastiepj roku, lai tiktu pie ābola vai kādas rotaļlietas, tā vecāki to jau bērnam pasniedz. Ja visas vēlmes tā tiek nolasītas un izpildītas, tad nav arī nepieciešamības runāt.

Brūvere arī atzīmē, ka šodienas bērniem ir sarucis vārdu krājums, teikuma veidošanas spējas kļuvušas mazākas. Logopēdi to saista ar viedierīču (telefons, dators, planšetes) ietekmi, vecāku aizņemtību. Nereti vecāki minimāli sarunājas ar saviem bērniem, sakot „mēs ģimenē tādi klusētāji”. Zēni runāšanas ziņā parasti ir slinkāki, tomēr nobīde no vidējās normas varētu būt ne vairāk kā pusgads.

Trīs gadu vecumā bērnam iestājas kāpēcīšu vecums – „Kā?”, „Kāpēc?”. Bērns spēj veidot gramatiski pareizus vienkāršus teikumus; ievērojami palielinājies vārdu krājums un var teikt, ka pamata valodas apguve ir pabeigta. Bērns spēj patstāvīgi izteikt savas domas un vajadzības. Aktīvajā vārdu krājumā vairāk nekā 800 vārdu. Šajā posmā vecāku uzdevums ir būt pacietīgiem un nesteidzīgiem un atbildēt uz bērna neskaitāmajiem jautājumiem⁷. Kā norāda Brūvere, 3 – 4 gadu vecumā sākas „pasaku vecums”. Aktīvajā vārdu krājumā ir vairāk nekā 1500 vārdu, pareizi tiek izrunātas iepriekš neizrunātās skaņas. Valoda tiek veidota, ievērojot gandrīz visas gramatiskās prasības. Vairums bērnu jau tekoši runā. Bērns pārsvarā uzdod jautājumus „Kāpēc?”, „Kādēļ?”, „Kur?”. Pareizi un apdomīgi atbild uz visiem vecāku jautājumiem, bērns ir iemācījies piedalīties kopīgās sarunā un ieklausīties citos. Šajā vecuma posmā vecāku uzdevums ir kopā veidot stāstus, turpinot cits cita iesākto domu. Tādējādi tiek attīstīta bērna fantāzija un iztēle.

Vislabāk 3 līdz 5 gadu vecumam aktivizēt bērna runu spēlējoties. Tas izdosies, ja būs ar bērnu emocionāli uz viena viļņa, uzdodot bērnam veicamus uzdevumus un vecāku galvenais uzdevums – pašiem runāt pareizi. Vispirms jāsaprot darbvietu – ja nav iespējams nodrošināt pastaigu, spēles laukā ar attiecīgu uzdevumu izpildi, bērns labprāt rotaļāsies uz grīdas, vai pie galda. Jānodrošina vispirms tīra grīda, atbilstošs brīvs laukums aktivitātei; ja darbība norisinās pie galda, nepieciešams atbilstošs apgaismojums, kā arī galda un krēslīņa augstums. Ir jāprot dot bērnam konkrētu uzdevumu bērnam saprotamā veidā (Irbe, Lindenberg 2017).

Sarunā nodarbībā ar bērnu vecākiem ir jālieto latviski pareizi vārdi, jāveido pareizi teikumi, jo tikai tā bērns var iemācīties pareizi runāt pirmsskolas vecumā. Kvalifikācijas darba autore secina, ka bērna attīstībā katram augšanas posmam ir savas īpatnības, kur katrs

7 Brūvere. Bērnu runas prasmes. No pirmajām zilbēm līdz sarežģītiem teikumiem + runas attīstības tabula. <https://www.mammamunteti.lv/articles/42917/>

attīstības posms ved uz izaugsmi visās izpausmēs- gan kustībās, gan runas attīstībā, tādēļ ir ļoti svarīgi ar bērnu runāt pareizi, un piedāvā sekojošu tabulu:

1. tabula. Biežāk dzirdētās runas kļūdas

<i>Nepareizi:</i>	<i>Jāsaka pareizi:</i>
Patreiz	Pašreiz
Zin, nezin	Zina, nezina
Mums ir daudz bumbiņas	Mums ir daudz bumbiņu bumbiņu?
Nav zaļais zīmulis	Nav zaļā zīmuļa
Jāsaklāj gultu	Jāsaklāj gulta
Bez tam	Turklāt
Kartiņa	Kartīte

Svarīgi runāt ne tikai gramatiski pareizi, bet ne mazāk svarīgs uzdevums vecākiem ir runāt ar bērnu pareizā intonācijā, jo intonācija palīdz skaidrāk paust domu un izjūtu. Izceļot kādu vārdu no teikuma vai piešķirot runas plūdim jautājošu, pārmetošu, aizraujošu vai pārsteiguma pieskaņu, vienam un tam pašam teikumam var piešķirt visdažādākās nozīmes. Intonāciju nianses bērns, līdzīgi kā vārdu krājumu, galvenokārt apgūst, klausoties vecāku runā. Intonācijas, kādas izmantosim sarunājoties ar bērnu, nogulsnesies bērna valodas izjūtā. Runātāja intonācija, sejas un acu izteiksme, ķermeņa poza palīdz bērnam veidot saskarsmi ar apkārtējiem (Irbe, Lindberga, 2017), un pareizi saprast un izpildīt uzdoto uzdevumu.

Savukārt, Zaķe norāda, ka ir uzdevumi, kurus var likt bērnam izpildīt, un kuri iemāca pareizi ieelpot un izelpot gaisu, veidojot skaņas, vārdus. Piemēram: 3 – 4 gadīgam bērnam var dot uzdevumu „Pīlīte peld” – bērnam caur degunu jāievelk pietiekami daudz gaisa un, pūšot gaisa plūsmu caur muti, jāliek peldēt vieglai plastmasas pīlītei pa „dīķi”- ūdens bļodu. Uzdevums „Pūciņa lido”: bērnam ar kokteiļa salmiņa palīdzību jāpūš vates picīņa līdz noteiktam mērķim; : „Odiņš sīc” – pieaugušais stāsta izdomātu pasaku par odiņu, kurš klusi un smalki sīc. Bērna uzdevums ir izrunāt skaņu „s”, atdarinot odiņa sīkšanu. Lai to veiktu, bērnam mēles galiņš jāpiespiež pie apakšējiem priekšzobiem un jāpūš gaisa strūkļa caur viegli sakļautām lūpām. Uzdevums atdarināt kā rūc motors –bērna lūpas izstieptas uz priekšu „taurītē”, pievienojoties balss saišu vibrācijai, veidojas skaņa „ž”, kas atgādina motora rūkšanu. Lai pastiprinātu bērna interesi, var atdarināt ar kustībām, kā šoferis brauc ar mašīnu (Zaķe, 2000).

Pedagoģijas un bērnu psiholoģija speciālisti ir izstrādājuši virkni rotaļu, kas ar rotaļu un spēles elementiem palīdz attīstīt bērna runu un pilnveidot bērna vārdu krājumu.

1.3. Rotaļas kā bērnu vārdu krājuma pilnveides sekmētājas

R.Kaņepēja atzīmē, ka plānojot darbu runas nodarbībai, izvēloties metode un paņēmienus, rotaļnodarbību jācenšas organizēt tā, lai katra uzdevuma risināšana būtu organiska sastāvdaļa veselumā, kuru apvieno bērniem zināma tēma vai rotaļas sižets. Īpaši akcentējams ir jēdziens “zināma tēma”. Ir jāatceras, ka bērns var runāt, izteikties par lietām, kuras ir zināmas. Runas rotaļnodarbības galvenais uzdevums ir stāstītprasmes veidošana.. tas nosaka visu pārējo uzdevumu loģisko pakļautību, nodrošinot pietiekamu vārdu krājumu, dažādu gramatisku formu un izteiksmes lietojumu stāstījuma veidošanā. Runas situācijas tiek veidotas, balstoties uz rotaļu vingrinājumiem un rotaļām. Rotaļnodarbībām jānorit emocionālā pacēlumā, veicinot augstu bērna runas aktivitāti. Aktīva darbošanās ir bērnu darbības fāze, kurā bērni visagrāk apgūst un izprot vidi (Kaņepēja, 2003.).

Kā norāda I.Stangaine – rotaļa ir noteikts darbības veids, kas atplaukst bērnības gados un pavada cilvēku visu tā dzīvi. Rotaļa ar savu atvērtību, daudzpusīgajām funkcijām piesaista pedagogu, psihologu, filozofu, sociologu, etnogrāfu, mākslas zinātnieku uzmanību. Ar rotaļas palīdzību bērni apgūst valodu, savstarpējo attiecību pieredzi, morāles normas, praktiskās un intelektuālās darbības veidus, kuri ir izstrādāti cilvēces vēstures daudzos gadsimtos.

Rotaļa ir bērnības valoda. Bērns tādā veidā mācās komunicēties ar saviem vienaudžiem un vecākiem, tādā veidā viņš vingrinās nopietnai nākotnes darbībai, pauž savu attieksmi, vēlmes un vērtības. Vienlaicīgi tā ir bērna humāno jūtu, domāšanas un jaunrades skola (Stangaine, 2015).

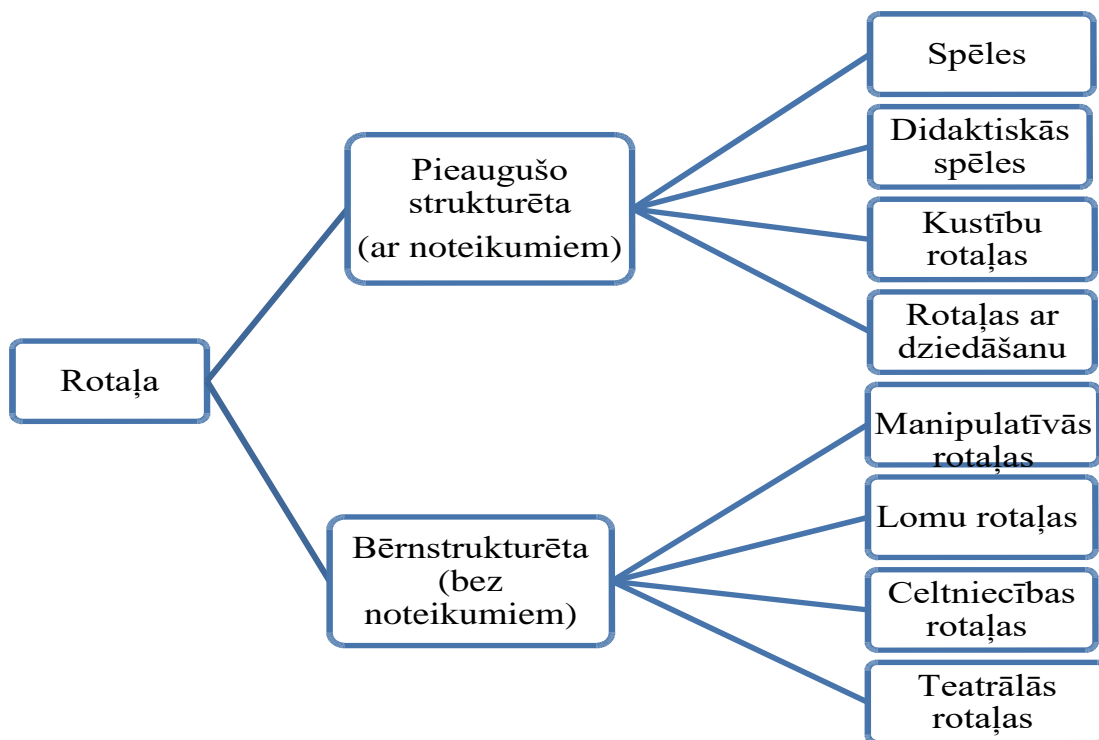
Mūsdienu pedagoģiskajā teorijā rotaļa tiek atspoguļota kā vadošais pirmsskolas bērnu darbības veids, kam ir vairākas pazīmes:

- vadošajā darbības veidā attīstās jauni darbības veidi, piemēram, rotaļā bērns sāk mācīties;
- veidojas jaunveidojumi un pārkārtojas atsevišķas psihiskās funkcijas, piemēram, veidojas radošā iztēle.

Izmainoties bērna attieksmei pret apkārtējo pasauli, izmainās arī rotaļu saturs, kļūstot tām aizvien sabiedriskākām (Stangaine, 2015).

I.Stangaine atzīmē, ka ASV zinātniece H.Švarcmane sniedz pamatotu rotaļu un spēles skaidrojumu – bērni reizēm paši rada savu brīvo rotaļu, to H.Švarcmane dēvē par bērnustrukturētu rotaļu. Uz pieaugušo strukturētām rotaļām attiecas galda spēles, komandu spēles, kuras kopā ar bērniem vada pieaugušie. Zinātniece atzīmē, ka viena no svarīgākajām atšķirībām ir tā, ka pieaugušo strukturētā rotaļa ir daudz pētīta skolās, rotaļu laukumos, bet bērnu rotaļa ir pētīta ļoti neregulāri. Pēc zinātnieces domām, rotaļas var iedalīt šajās divās

lielās grupās – pieaugušo strukturētajās rotaļās (rotaļas ar noteikumiem) un bērnstrukturētajās (rotaļas bez noteikumiem). Uzskatāmi tas redzams attēlā Nr.1 :

1. attēls. Rotaļu klasifikācija (Stangaine,2015)

No attēla redzams, ka gan pieaugušo strukturētās rotaļas, gan bērnstrukturētās rotaļas var iedalīt vēl sīkāk. Katra no rotaļām, spēlēm veicina 3-4 gadīga bērna runas attīstību un papildina viņa vārdu krājumu. Rotaļājoties, spēlējoties bērns ierauga jaunas kustību iemaņas, izdzird jaunas skaņas, dzird un apgūst jaunus vārdus, kā arī mācās tos savienot kopā kādā izteicienā, teikumā.

I.Stangaine atzīmē, ka bērna valodas un sociālās prasmes vislabāk attīsta tieši radošās rotaļas. Īpaša uzmanība jāpievērš rotaļas klasifikācijai saistībā ar tās attīstību. Kā norāda I. Stangaine, viens no šīs pieejas pamatlicējiem ir Ž.Piažē (*J.Piaget*). Psihologs uzskata, ka rotaļa ir bērna intelektuālās attīstības faktors, un rotaļu attīstībā min trīs komponentus: vingrinājumus, simbolus un noteikumus. Pateicoties psihologu vēlākiem pētījumiem, Ž.Piažē minētie rotaļu attīstības posmi ir precizēti (sk. 2. tabulu)

2. tabula. Bērna rotaļas un intelektuālās attīstības stadijas(Stangaine, 2015):

Nr.	Intelektuālās attīstības stadija	Bērnu aptuvenais vecums	Rotaļas attīstības stadija
1	Sensomotorā	0 - 2	Priekšmetiskās (darbības ar priekšmetiem), konkrētās, sižetiskās.
2	Pirmsoperacionālā	2 – 4	Sižetiskās, simboliskās, radošās, jeb bērnostukturētās – lomu, teatrālās, celtniecības.
	Intuitīvā	4 - 7	Sižetiskās, simboliskās, radošās, jeb bērnostukturētās – lomu, teatrālās, celtniecības. Rotaļas ar noteikumiem
3	Konkrēto operāciju	7 - 11	Rotaļas ar noteikumiem, spēles.

Kā redzams no tabulas, katrai intelektuālās attīstības stadijai atbilst noteikts rotaļas veids: pirmajai – priekšmetiskās, otrajai- simboliskās, trešajai – rotaļas ar noteikumiem. Tiek uzsvērta sakarība starp rotaļas darbības attīstību, domāšanu un runas attīstību. Šajā attīstībā vienlaikus notiek akomodācija un asimilācija. Pēc Ž.Piažē, asimilācija ir process, kurā uztvertais tiek mainīts tā, lai iekļautos jau esošās izziņas struktūrās. Akomodācijā izziņas struktūras tiek mainītas tā, lai tas saderētos ar uztverto (Piažē, 2002).

3 – 4 gadīga bērna attīstības stadijā piemērotākās rotaļas ir – sižetiskās, simboliskās un bērnostukturētās.

Populārākās no radošajām rotaļām ir *lomu rotaļas*. Tā ir patstāvīga bērna darbība, kurā viņš kļūst subjekts, savas darbības saimnieks. Tās ir rotaļas par sadzīves tēmām (ģimene, iepirkšanās veikalā), pieaugušo darbu (šoferis, ārsts), bērna dzīvi (bērnodārzs, deju pulciņš), dažādiem notikumiem, piem. multiplikāciju filmu varoņi.

Daudzi rotaļu eksperti uzskata pirmsskolas gadus par lomu rotaļu „zelta gadiem”. Sižetiskās lomu rotaļas sāk parādīties astoņpadsmit mēnešu vecumā un sasniedz savas attīstības kalngalus ap 4-6 gadiem. Tad pamazām tās samazinās, atdodot vietu teatrālajām rotaļām un spēlēm. Lomu rotaļās bērns:

- visu var darīt, viss viņam izdodas („aizbraukt” ciemos pie vecmāmiņas, uzcelt pili);
- ir tāds, kāds viņš vēlas būt (skaista princese, niķīgs bērns, kas izpaužas arī viņa runā);
- ir tur, kur viņš vēlas būt (veikalā, dārzā);
- var realizēt dažādas ieceres, pārtraukt mirkli, atkārtot. (Dzintere, Stangaine, 2007).

Bērns, izpildot rotaļas lomu, nokļūst dažādās situācijās, kas tieši vai netieši vingrina viņa runas prasmes – viņa jāprot turpināt iesākto dialogu, izteikties saprotami, saskaņot savu atbildi ar otras lomas uzdoto jautājumu, izdomāt jaunas situācijas. Lomas izpildi nereti nosaka arī to, vai viņš – lomas izpildītājs –pārējiem bērniem ir interesants rotaļu biedrs, vai viņu vēlēšies pieņemt kopīgā rotaļā (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Teatrālajās rotaļās bērni iedzīvojas tēlā, dzīvo viņa dzīvi, atdarina personāžu runu, intonāciju, kustības, mīmiku. Šo rotaļu sižets parasti ir saistīts ar kādu literāro darbu (pasaku, multfilmu). Dažkārt šīs rotaļas dēvē arī par „dzīvo teātri”. Bērni izspēlē dzirdētās pasakas ar roku vai pirkstiņu lellēm, kā arī aktīvākie bērni iesaistās nedēļas tēmas izspēlē ar rotaļlietām. Kopā ar grupas biedriem vienojoties par kopēju darbošanos, veidojas sarunas, dialogi.

Celtniecības rotaļās bērni būvē, ceļ, konstruē dažādas celtnes, izvirza mērķi, plāno savu darbību; attīsta domāšanu. Celtniecības rotaļās bērni attēlo ārējo pasauli, kuru pārveido pēc savas iekšējās iztēles. Šāda iekšējā iztēle bērnam būs vajadzīga, lai saprastu abstraktus jēdzienus (Stangaine, 2011).

D.Dzintere un I. Stangaine analizējot angļu psiholoģi S.Milleri uzsver, ka bērnu radošās rotaļas pēc sava rakstura ir atdarinošas – bērns izliekas par kaut ko citu, atdarina to. Iztēle minētajās rotaļās ir atkarīga no notikuma aspektu pārkombinēšanas pa jaunam, bet atdarināšana ideālā veidā – no atveidošanas vai notikumu attēlošanas tieši tādā pašā veidā, tādā pašā pakāpenībā, kādā tie atkārtojas (Dzintere, Stangaine, 2007).

Atdarināšana ir veids, kā bērns cenšas līdzināties citiem. Tā ietver identifikāciju ar atdarināmo objektu – rotaļas lomu, atdarinot tēva, mātes, ārsta, skolotāja darbības, uzvedību, valodu. Der atcerēties, ka pirmsskolas vecumā bērnam pieaugušais, īpaši vecāki, ir paraugs, kuru viņš cenšas atdarināt, un tāpēc pieaugušā runas veids tiek pārņemts dabiski un viegli. (Freiberga, 2006).

3 – 4 gadīga bērna runas aktivitāte tiek sekmēta gan pastaigās, vērojumos, gan citās nodarbībās. Tās var būt sarunas rīta aplītī, individuālas sarunas ar bērniem vai nelielā interesentu lokā. Rīta aplītī var iekļaut īsas rotaļas vai spēles, kas var kļūt par maziem rituāliem. Piemēram, pirkstiņu rotaļas, vienkāršus rotaļvingrinājumus mēlei, lūpām. Veicot dažādus rotaļīgus vingrinājumus, notiek artikulācijas aparāta kustīguma attīstība, kas ir būtisks priekšnoteikums pareizai skaņu izrunai un skaņu izrunas attīstībai. Jautrāki un rotaļīgāki šie vingrinājumi būs, ja katrs bērns to varēs veikt maza spoguļiša priekšā. Tāpat neatņemama rīta aplīša sastāvdaļa varētu būt rotaļas ar bērnu vārdiņiem. Bērni ne tikai var nosaukt savu un kaimiņa vārdu, bet arī ritmizēt to pa zilbēm. Izrunājot vārdu pa zilbēm un uz katru zilbi sasitot plaukstiņas, var noskaidrot, kurš vārds garāks, kurš īsāks.

Lai sekmētu bērnu interesi par uzrakstītu vārdu, no 3 – 4 gadu vecuma bērniem var piedāvāt savu vārdu kartiņas. Bērni ātri atpazīst savu vārdu un pamazām iegaumē arī drauga uzrakstīto vārdu. Izgatavotas bērnu vārdu sloksnītes var izmantot arī citās rotaļās, piemēram, izlozējot rotaļu vadītāju (vai citu darbību veicēju) (Stangaine, 2011).

Trīs gadu vecumā, kad bērns uzdod daudz jautājumu, uz tiem vienmēr ir jāatbild. Ar trīsgadniekiem jārunā lēnāk, skaidri un saprotami, atdalot katru vārdu. Kāpēc? Jo tad, kad bērns dzird ātru, sasteigtu runu, viņš cenšas to atkārtot, bet mazuļa runas aparāts tam vēl nav gatavs, tādēļ bērns sāk nogriezt vārdiem galotnes. Nav jaunums, ka ļoti liela nozīme bērna runas attīstībā ir bērna sīkās motorikas attīstībai. Te lielisks palīgs ir rotaļas ar knaģīšiem. Galvenais mērķis knaģīšu izmantošanai rotaļā ir pirkstu kustību veiklības attīstība, kas labvēlīgi ietekmē to smadzeņu daļu, kas atbild par runu. Šīs rotaļas attīsta ne tikai roku rīko motoriku, bet arī iztēli un komunikatīvo runas funkciju, kā arī nostiprina sensorās iemaņas un dod priekšstatu par dažādām lietām; palīdz iepazīt un atšķirt krāsas.⁸

Kā norāda I.Zaķe, pirms uzsākt kādu rotaļu ar bērnu vai kā vispār darboties, jāņem vērā daudzi aspekti (kas ir būtiski 3-4 gadīga bērna attīstībā):

- Rotaļspēlēm jāatbilst bērna vecumam un pieredzei, to saturam jābūt pēc iespējas interesantākam. Noteikti jāpadomā, kādam mērķim kalpos izvēlēta spēle un kādam mērķim kalpos bērna attīstībai;
- Rotaļas uzdevums nedrīkst būt pārāk viegls, nedrīkst teikt bērnam priekšā, lai neradītu viņā slinkumu un paviršību;
- Kad bērns saka „parotaļāsimies”, jāizrāda iniciatīva, un pirms sākt kritizēt, jāpasaka kas labs;
- Bērni vienmēr izjūt lielu gandarījumu, ja pieaugušais ne tikai organizē spēli, bet netieši vada vai piedalās tajā;
- Jāpalīdz bērnam, ja viņš to lūdz, jāveicina viņa vēlme darboties un jāsaģlabā emocionāli labvēlīgs noskaņojums;
- Bērns labprāt pieņem labvēlīgi izteiktus paskaidrojumus un ļoti pārdzīvo, ja salīdzina viņu ar kādu citu; nevajadzētu koncentrēt uzmanību uz viņa neveiksmēm (bērns vēl tikai mācās!);

Galvenais panākums ir tad, ja bērns pats izsaka vēlēšanos darboties. No saskarsmes ar bērnu jāizslēdz tos iedarbības paņēmienus vai formas, kas izsauc bērnā protestu vai negatīvu reakciju. Laiks, ko pieaugušie (it sevišķi vecāki), pavada kopā ar saviem bērniem, ir ļoti nozīmīgs visā bērna attīstības posmā (Zaķe, 2000, 14-15).

8 www.lpii-rukitis.lv/data/inform.materi%C4%81li/Runas%20att%

1.4. Pedagoģiskais process bērnu runas attīstības sekmēšanā

Nenoliedzami, ka 3 –4 gadīga bērna runas attīstībā un valodas apguvē galvenā loma ir pieaugušajiem – vispirms ģimenē vecākiem, vecvecākiem, tad pirmsskolas izglītības iestāde pedagogiem. Nevienu runas vingrinājumu, valodas attīstošo rotaļu bērns nevar veikt pats bez pieaugušā līdzdalības un ievirzes darbībā.

Kā norāda I.Stangaine, pieaugušā attieksme pret bērna rotaļu ir svarīgs priekšnosacījums tā attīstībai. Lai sekmētu bērna runas attīstību rotaļā, svarīga loma ir pedagogam, kurš izprot bērnu rotaļu nozīmīgumu, atvēl laiku dažādām radošām idejām, sagatavo un iekārto bērna attīstībai un vajadzībām atbilstošu vidi, vēro un analizē bērnu rotaļas, stimulē un atbalsta bērnus, līdzdarbojas, palīdzot bērnam ar savu paraugu. Balstoties uz bērnu pašu pieredzi, rotaļu var papildināt ar kaut ko jaunu, lai rotaļa kļūtu daudzveidīgāka. Piemēram, audzinātāja var iejusties klienta lomā, bet kāds no bērniem ir ārsts vai frizieris. Rotaļas procesā audzinātāja palīdz pastāstīt, ko ārsts vai frizieris dara, izvirza dažādas savas prasības. Tādā veidā bērnam liekot ne tikai darboties, bet arī runāt, veidot dialogu, kā arī vingrināties šo dialogu uzturēt (Stangaine, 2011).

Te lielisks palīgs pedagoģiskajā procesā ir arī – grāmata, pasaku lasīšana. Kā norāda A.Irbe un S.Lindenberga, bērns no trīs gadu vecuma vislabprātāk lūkosies grāmatā ar lielām, skaidrām, reālām bildēm un īsiem, vienkāršiem tekstiem. Te pedagogam jāizvērtē, kādu grāmatu bērnam rādīt un stāstīt par attēliem, cik bērns ir spējīgs uztvert, jo katrs ir individuāls. Šajā vecumā bērnam patīk aptaustāmās grāmatas, kur katrā lodziņā ir savs, aptaustāms, bērnam atpazīstams priekšmets. Jautājumi: kas tas ir; kā viņš saka? ko ēd? kas noticis? ko teiksim? piešķir attēlam jēgu, rosina bērna iztēli, dod vielu sarunām, izglīto un audzina bērnu, attīsta un pilnveido viņa valodu (A.Irbe, S.Lindenberga,2017, 129).

Šodien ir pieejamas ļoti daudz dažādas bērnu grāmatas ar bērnam saprotamiem īsiem tekstiem, dzejolišiem un skaistām, krāšņām ilustrācijām. Te var minēt jau par klasiku kļuvušus latviešu bērnu literatūru: Vilis Plūdonis “Zaķīšu pirtiņa”(grāmatiņas izdota Apgādā Zvaigzne ABC ar mākslinieka Egona Cēsniņa krāsainiem zīmējumiem); Jānis Poruks “Tracis” (pēdējais izdevums arī Zvaigzne ABC 2018.g., Agijas Stakas ilustrācijas), pie kam jāatzīmē, ka šis dzejolis adaptēts mūsdienu latviešu literārajā valodā, lai bērns varētu to pareizi apgūt. Bērns labprāt klausās un skatās ilustrācijas Vladimira Sutejeva pasakai “Zem sēnītes”. No poļu valodas tulkotas grāmatiņas, arī izdotas apgādā Zvaigzne ABC, ar Monikas Stalarčikas ilustrācijām - “Draiskais kucēns” un “Zinātkārais kaķēns”. Teksti ir bērnam viegli saprotami un arī ātri iegaumējami, kas veido arī bērna atmiņu. Pie kam, ilustrācijas veidotas

tā, ka bērns pedagoga ierosināts, pats var stāstīt, ko viņš redz, pats var veidot savu nelielu stāstiņu, tā attīstot savu runu, bagātinot vārdu krājumu un veicinot domu procesu.

Pētāmajā pirmsskolas iestādes grupā bērni ar interesi klausījās un skatījās krāsainās ilustrācijas – kā zaķītis un kaķītis uz ceļa satikās, un brīnījās, kā sunītis viņus iztraucēja ; kā mež iemītnieki no lietus varēja paslēpties zem sēnītes, sēnīte lietū auga lielāka un visiem pietika vietas, kā arī paslēpa zaķīti no lapsas, kas ir bērniem uzskatāms piemērs draudzībai; ziņkārīgais kaķēns dodas iepazīt pasauli, kamēr kaķu māmiņa vēl guļ.

Lai veicinātu bērna runas attīstību, un līdz ar to vārdu krājuma bagātināšanu bērnostukturētajās rotaļās, galvenais nosacījums ir pozitīva attieksme no pirmsskolas izglītības iestādes pedagoga puses, viņa atbalsts un iedrošinājums bērnam. I.Stangaine to ir uzskatāmi attēlojusi attēlā (sk. 2. attēlu)

2. attēls Skolotāja funkcijas rotaļu laikā (Stangaine, 2015)

Attēlā redzams, ka lomu rotaļu laikā pedagogs veic trīs funkcijas, kas ir vienlīdz svarīgas visās pirmsskolas vecuma grupās:

- Ierosināšana, kas ietver labvēlīgas atmosfēras veidošanu, bērnu pieredzes papildināšanu, saprotamu uzskates un darbības materiālu sagatavošanu un iepazīstināšanu ar šiem materiāliem, bērna iedrošināšana, ieinteresēšana rotaļā, spēles darbībā;
- Atbalsts: rotaļām atvēlētais laiks, bērna ideju ievērošana, respektēšana, papildināšana vajadzīgajā virzienā, iespējamo konfliktu novēršana bērnu starpā, pedagoga līdzdalība rotaļā, spēlē un palīdzības, padoma sniegšana;

- Novērošana: spēles, rotaļas uzdevumu izvirzīšana, bērnu dialogu piefiksēšana, rotaļu un bērnu uzvedības analizēšana.

Pedagogam vienlīdz svarīgi ir kopā sadarboties un pamanīt, kad jāpaiet malā, lai bērni paši varētu turpināt iesākto rotaļu. Bērni novērtē pieaugušos, kuriem pietiek laika un spēju pakļauties režisoram- bērnam. Raksturīgi, ka jaunākajiem bērniem pieaugušā līdzdalība ir tiešāka, ilgstošāka. Ir svarīgi ievērot šādus priekšnosacījumus:

1). Visiem rotaļas dalībniekiem (pedagogam un bērniem) ir vienādas tiesības. Ja pedagogs vēlas pārliecināties par savas vadīšanas metodes rezultativitāti, viņam jānostāda sevi bērna vietā. Bērnam rotaļu var ieteikt, nevis uzspiest;

2). Piedalīšanās bērnu rotaļā – tas nozīmē – rotaļāties kopā ar bērnu. Lai bērni justos brīvi un nepiespiesti, pieaugušajam jājūtas partnerim, nevis kā skolotājam. Ja bērns ir apmierināts ar partneri, rodas emocionālais komforts. Bērnam labi jāizprot partnera darbības, lai attīstītu kopējo rotaļu. Dažkārt rotaļu darbības jēgu, lomu, noteikumus jāprot partnerim izskaidrot;

3). Rotaļu partnerim jāprot rotaļāties ar bērnu brīvi, nepiespiesti, balstoties uz tēmām, kas interesē bērnu;

4). Pedagogam jāatceras, ka pieaugušo priekšlikumi nav likums, bet tikai viņa rotaļu dalībnieka iecere, vēlēšanās, kas var nesakrist ar otra rotaļnieka – bērna vēlmēm. Pret bērnu rotaļām nepieciešams izturēties ar sapratni, jo reizēm tās bērniem ir kaut kas savs, tikai viņiem piederošs un viņi nevēlas pieaugušo pieņemt savās rotaļās (Dzintere, Stangaine, 2007).

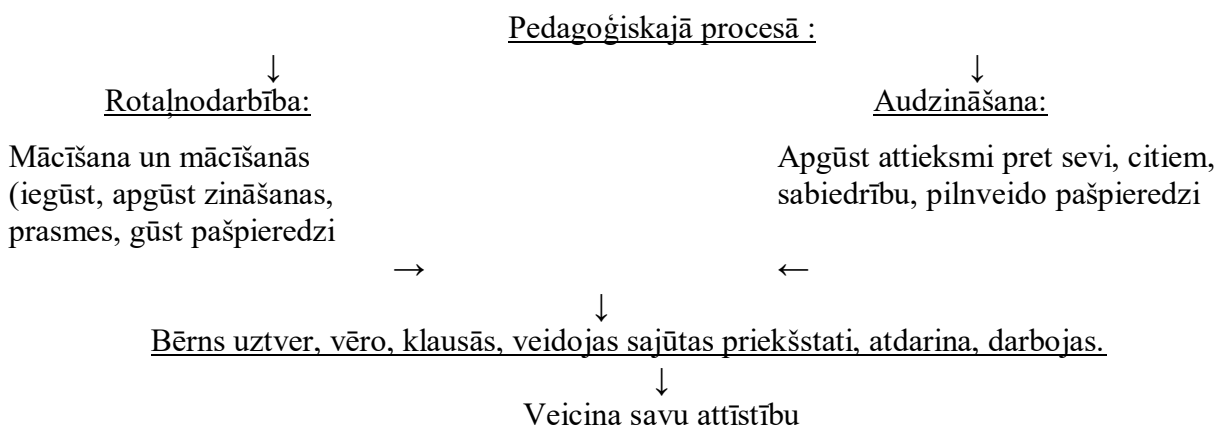
Kā noteikts attiecīgi pirmsskolas izglītības vadlīnijās, tad pirmsskolas izglītības obligātais saturs ietver vērtības un tikumus, caurviju prasmes un zināšanas, izpratnes un pamatprasmes mācību jomās, kas nepieciešamas veiksmīgai mācību uzsākšanai pamatskolā, un kas tiek apgūtas integrētā mācību procesā visas dienas garumā – darbojoties ar prieku un katra bērna spējām. „Pirmsskolas izglītība satura īstenošanas mērķis ir zinātkārs, radošs un dzīvespriecīgs bērns, kas dzīvo veselīgi, droši un aktīvi, darbojas patstāvīgi un mācās ieinteresēti un ar prieku, gūstot pieredzi par sevi, citiem, apkārtējo pasauli un savstarpējo mijiedarbību tajā” - Noteikumi Par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem. Tam pamati tiek ielikti bērnam jau 3 – 4 gadu vecumā. Bērna mācīšanās rezultāts ir nevis konkrēta priekšmeta izgatavošana vai zināšanu iemācīšanās kā vienreizējs notikums, bet ilgtermiņa prasmju attīstība. Tam kalpo mērķtiecīgi, jēgpilni, daudzveidīgi pedagoga uzdevumi un mācību materiāli, kā arī atbilstoši iekārtota vide. Bērns darbojas kopā ar pedagogu, uzklauša, vienlaikus pats apzinās savas intereses.

Pirmsskolas mācību procesu, paredzēts, organizēt integrētā rotaļnodarbībā visas dienas garumā, un tā ietver gan pedagoga mērķtiecīgi organizētu, gan netieši vadītu rotaļdarbību, gan bērnu brīvu rotaļāšanos⁹.

Pirmsskolas izglītības iestādes vadībai jānodrošina apstākļi un kopā ar pedagogu jāiekārto bērnu nodarbību telpas tā, lai bērnu apmācības procesam būtu emocionāli droša un pārraugāma vide; telpai jābūt piemērotai vai pārveidojamai tā, lai varētu darboties gan grupā, gan izvest individuālās nodarbības. Ir nepieciešama vieta gan rotaļām, kustību spēlēm, arī atpūtas zonai. Pedagogam rūpīgi jāpārdomā, kādus uzskates materiālus – plakātus, zīmējumus, attēlus, u.c. izvietot telpā, jo ar šie noformējumi veicina bērna iztēli un runu.

Lai sasniegu Vadlīnijās paredzētos mērķus, ir ļoti svarīgi, lai pirmsskolas izglītības iestādē – bērnudārzā – ar maziem bērniem strādātu ziņoši pedagogi. Bērnā jau no mazotnes ir jāapgūst dažādas iemaņas, ko ne visi vecāki var sniegt, tādēļ ir nepieciešama attiecīga izglītība, lai bērna attīstību virzītu pareizi.

Pirmsskolas izglītība ir ļoti svarīga, jo bērns ne tikai apgūst iemaņas, viņš tiek sagatavots „lielai dzīvei” – vispirms jau skolas gaitām. Pirmsskolas vecumā bērnu audzina mājās, pirmsskolas izglītības iestādē un sabiedrībā. Bērnā veidojas attieksme pret sevi, citiem, dabu, darbu, sabiedrību. Rotaļnodarbībās pedagoga vadībā (ierosina, vada, bērni novēro, atdarina) iegūst zināšanas un apgūst prasmes tās lietot. Pedagoģiskā procesa komponentu saturs savstarpēji ietekmējas un veicina bērna attīstību, it sevišķi 3-4 gadu vecumā, kad bērns ar lielu interesi uztver pasauli un apkārt notiekošo. Shematiski to varētu attēlot šādi (s. 3. attēlu):

3. attēls. Pedagoģiskais process pirmsskolā¹⁰

9 www.skola2030.lv

10 Bērna attīstības iespējas pirmsskolas izglītības pedagoģiskajā procesā (file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/1126-1899-1-PB.pdf) pirmsskolas skolotāja profesijas izvēles motīvi. www.lu.lv/filadmin/unser

Kā apstiprina Dr.paed. profesore E.Černova, bērna pirmsskolas vecums ir svarīgākais personības attīstības posms. Tas ir viņa socializācijas sākumposms: sāk veidoties attiecības ar cilvēkiem, attieksme pret priekšmetiem un dabu, notiek iekļaušanās kultūras un vispārcilvēcisko vērtību pasaulē, sākas sevis izzināšana. Pedagoģa uzdevums ir nevis maksimāli paātrināt bērna attīstību, bet gan nodrošināt bērnam tādus apstākļus, lai viņš varētu pilnībā atklāt un īstenot neatkārtojamo, tikai šim vecumam raksturīgo potenciālu. Pirmsskolas pedagoģs vada bērna darbību tādā vecumā, kad psihe attīstās īpaši intensīvi. V.Suhomļinskis uzsver, ka bērnība ir nevis sagatavošanās turpmākajai dzīvei, bet gan īsa, spilgta un neatkārtojama dzīve. Tas, kā aizritējusi bērnība, kas bērnu pavadījis sājos gados, ko no apkārtējās pasaules uztvēris viņa prāts un sirds, arī izšķirs, par kādu cilvēku kļūs šodienas mazuli (Suhomļinskis, 1974), tādēļ pirmsskolas pedagoģa profesionālajai darbībai jāizvirza augstas prasības (Černova, 2009).

Apkopojot pieejamo informāciju (interneta resursi, pētāmā bērnudārza materiāli) par 3 – 4 gadīgu bērnu pedagoģu darbu pirmsskolas izglītības iestādēs - bērnudārzos, var secināt, ka pedagoģiskais darbs tiek mērķtiecīgi plānots, atrodot piemērotāko veidu mācību procesa realizēšanā, meklējot piemērotākas metodes gan grupu, gan individuālam darbam. Pedagoģiskajā darbā ietilps metodisko un uzskates materiālu sagatavošana, to veic katrs pedagoģs, atbilstoši nodarbības tēmai un nodarbības darbības plānam, lai sekmētu un veicinātu 3 – 4 gadīga bērna runas attīstību.

Svarīgs uzdevums šajā vecuma posmā pedagoģam ir laicīgi pamanīt defektus bērna runā, valodas veidošanā, lai savlaicīgi nosūtītu bērnu pie logopēda. Būtiska ir pedagoģa sadarbība ar vecākiem, jo 3 – 4 gadīgs bērns vēl ir mazs, viņš neprot pilnībā izstāstīt savas sajūtas, bet tas būtu jāprot vecākiem- izprast savu bērnu un dalīties par to ar bērna bērnudārza audzinātāju.

2. Empīriskais pētījums par 3 – 4 gadīgu bērnu runas aktivizēšanu pedagoģiskajā procesā

2.1. Pētījuma raksturojums

Pētījuma **mērķis** ir praktiski izziņāt bērnu runas aktivizēšanu pedagoģiskajā procesā. Pētījuma **hipotēze**: 3 – 4 gadīga bērna runas attīstība noritēs sekmīgi, ja pedagogs iesaistīs un ieinteresēs bērnus dažādās rotaļīgās aktivitātēs, kurās jāizmanto runa.

Lai pārbaudītu hipotēzi, tika izmantotas **pētījuma metodes**: pedagoģiskā novērošana, pedagoģiskais eksperiments.

Pedagoģiskais novērojums: Novērošana ir mērķtiecīgs izziņas process, kurā, ilgstoši vai atkārtoti vērojot, uzzina, secina, uzmana, izseko. Novērošanu kā empīrisku pētniecības metodi lieto, lai iegūtu informāciju, pārbaudītu hipotēzi, teoriju, teorētisko pētījumu patiesumu (Pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 111). Pedagoģiskais novērojums ir metode, ar kuras palīdzību pētījums tiek iegūts tiešā vērojumā dabiskos apstākļos, tas ir – tiek novērota jaunākā vecuma pirmsskolas iestādes grupas bērnu darbība, uzvedība, attīstība, kā arī pirmsskolas pedagogu pedagoģiskā darbība. Pozitīvs ir tas, ka šajā vērojumā var iesaistīties dažādās darbībās arī pētījuma veicējs, sadarbībā ar pedagogiem, gan arī individuāli veicot novērojumus.

Pedagoģiskais eksperiments: iepriekš plānota un sagatavota pētījuma veicēja līdzdalība pedagoģiskajā procesā, apzināti mainot neatkarīgo faktoru vērtības; mācīšanas vai audzināšanas metodiku (šajā gadījumā spēles, rotaļas, runas veicināšanas nodarbes), lai sasniegtu vēlamu rezultātu. Eksperimentu organizē, lai pārbaudītu izvirzītās hipotēzes pareizību.

Pētījuma plāns:

1. Izstrādāt kritērijus bērnu runas prasmju noteikšanai
2. Veikt bērnu novērošanu un novērtēt bērnu runas attīstību pēc iepriekš izstrādātajiem kritērijiem
3. Organizēt pedagoģisko procesu bērnu runas aktivizēšanai
4. Atkārtoti veikt bērnu novērošanu un bērnu runas prasmju novērtēšanu pētījuma beigās

Lai veiktu bērnu runas prasmju novērtēšanu, balstoties uz pirmsskolas mācību programmu, sasniedzamajiem rezultātiem valodu jomā 2. posmā, tika izstrādāti **kritēriji un rādītāji**.

2.2. Pētāmās grupas raksturojums

Pētījums tiek organizēts X pirmsskolas izglītības iestādē. Pētāmajā bērnodārza grupiņu apmeklēja 12 bērni vecumā no 3-4 gadiem. Katrs bērns ir ar savu individualitāti, nāk no savas ģimenes, kurās ir atšķirīgi apstākļi, katram ir savs rakstus un līdzšinējā pieredzes bāze. Ļoti atšķirīgas ir bērnu prasmes un iemaņas ne tikai valodā un vārdu krājumā, bet arī ikdienas darbībā. To ļoti abi var redzēt, vērojot grupiņas bērnus darbībā.

Trīsgadīgi bērni, uzsākot rudenī bērnodārza gaitas, vēl neprot tā īsti komunicēt, kopīgi rotaļāties, dalīties ar rotaļlietām. Īpaši tas novērojams tiem bērniem, kuri ģimenē aug vieni, bērniem, kuriem ir vecāki brāļi vai māsas, ir jau vajadzīgās pamatiemaņas darboties, kontaktēties ar apkārtējiem bērniem. Pirmsskolas pedagogam – bērnodārza audzinātājam jāiegulda liels darbs, lai bērnu socializētu (ja to nav izdarījuši vecāki), palīdzētu viņam rast kontaktu ar pārējiem bērniem.

Pedagogam prasmīgi organizējot un izvedot rotaļas, spēles, arī muzikālās nodarbības, bērni pamazām atraisās. Redzami palielinās viņu vārdu krājums, runas spējas un ir bērni, kuriem jau līdz četrus gadu vecumam strauji samazinās maza bērna “šļupstēšana”, skaņas tiek izrunātas skaidrāk un valodiņa kļūst saprotamāka.

Pētījuma sākumā tiek dots īss bērnu raksturojums (bērnu vārdi mainīti, vecuma norādīts uz mācību gada sākumu).

Pētījuma autore apkopojusi tabulā bērnu **vispārējās prasmes**, ko novērojusi pētījuma sākumā (sk. 3. tabulu)

3. tabula Bērnu vispārējo iemaņu novērtējums

	Skaņu izruna	Teikuma veidošana	Ģērbšanās prasme	Komunikācija	Aktivitāte nodarbībās
Agnese	1	0	0	0	0
Baiba	3	2	0	3	4
Gunārs	2	1	3	3	3
Monta	2	1	0	2	2
Kaspars	5	5	4	4	6
Arturs	1	0	0	1	2
Līga	6	6	2	4	4
Mia	2	1	1	1	1
Rūta	7	7	6	6	6
Rihards	0	0	1	3	3
Krista	8	8	6	7	7
Dāvis	5	0	0	1	2

Agnese (3 gadi) – no rītiem ienākot grupiņā raud, ir jānomierina, ļoti bikla, tikpat kā neko nerunā pat savā maza bērna valodā, ar bērniem nekomunicē; ģērbšanās iemaņu nav; lieto pamperbiksītes; reizēm nepieciešams knupītis; nodarbību rotaļu aktivitātēs turas nomaļus, paņemot rokās kādu vienu rotaļlietu.

Baiba (3 gadi 3 mēneši) – draudzīga, aktīva piedalās aktivitātēs, bet ātri nogurst; labprāt spēlējas ar rotaļlietām; runā, bet ļoti nesaprotami; ģērbšanās iemaņu nav.

Gunārs (3 gadi) – runas iemaņas ir, bet ļoti jāieklausās, ko bērns saka, lai viņu saprastu; prot uzvilkt zeķītes un bikses; ar pārējiem bērniem draudzīgs; patīk sporta nodarbības, ilgi nevar nosēdēt vienā vietā.

Monta (3 gadi 2 mēneši) – māte viena audzina divus bērnus, Monta ir vecākā, otram bērnam pusgads; ir jūtams, ka mātei neatliek laika lielāko bērnu, kurš arī ir vēl mazs, nodarboties, meitenīte ir draudzīga, bet bez jebkādam iemaņā, lieto pamperbiksītes; mazkustīga, mazrunīga; nodarbībās piedalās diezgan kautrīgi, kaut arī gribīgi.

Kaspars (3 gadi 4 mēneši) – ir jau labs vārdu krājums, prot savienot 2-3 vārdus; labprāt spēlējas ar rotaļlietām, bet negrib dalīties ar citiem bērniem; nodarbībās aktīvs; ir minimālas ģērbšanās iemaņas, grūtības sagādā pogas un rāvējslēdzī)

Arturs (2 gadi 11 mēneši) – straujš bērns, agresīvs, mēdz citiem kost!; ja kas nesanāk, visu met pa gaisu; audzinātājām grupiņā viņš ļoti jāuzmana; izdot skaņas, kas ne vienmēr ir saprotamas, lieto pamperbiksītes, ģērbšanās iemaņu nav.

Līga (2 gadi 11 mēneši) – ir jau zināms vārdu krājums, prot savienot 3-4 vārdu teikumā, var saprast, ko bērns saka; spēlējas ar rotaļlietām, taču negrib dalīties; ir draudzība ar Rūtu, jo, izrādās, ģimenes draudzējas; ar citiem bērniem uzmanīga; nodarbībās piedalās ar interesi; ļoti slikti ēd.

Mia (3 gadi 2 mēneši) – daudz bērnu ģimene, ģimenē vēl jaunāks brālītis; ļoti nervoza, ja kas, tūlīt raud; runas iemaņas ir, bet slikti izrunā skaņas, reizēm nevar saprast, ko bērns saka; te varētu būt darbs logopēdam, bet tas jāizvērtē pedagogam.

Rūta (2 gadi 11 mēneši) – var redzēt, ka vecāki ar bērnu ļoti nodarbojas, bērns jau veido teikumus, valodiņa saprotama, neizrunā vairs tikai dažas skaņas; ir ģērbšanās iemaņa, problēmas sagādā pogas un rāvējslēdzī; labprāt darbojas visās nodarbībās, bet ar grupas bērniem rotaļājas kopā negribīgi, vairāk ar jau raksturoto Līgu, abas vēl nemāk dalīties ar rotaļlietām.

Rihards (3 gadi) – mīlīgs bērns, draudzīgs, nerunīgs, visu, ko vēlas, parāda ar žestiem, nodarbībā un rotaļājoties darbojas vairāk klusējot.

Krista (3 gadi 5 mēneši) – te redz, ka bērns ir vecāks par citiem grupiņas bērniem – runā diezgan skaidri, prot savienot loģiskā teikumā vairākus vārdus; rotaļās runā līdzīd audzinātājam; draudzīga, prot dalīties ar rotaļlietām; ir ģērbšanās iemaņas, visu grib darīt pati.

Dāvis (3 gadi)- runā, bet ļoti norauj galotnes (piens = pie, tēja=te, mašina=ma), runājot rāda uz to, ko viņš grib, var redzēt, ka te ģimenē ar bērnu nodarbojas maz.

Daudzu skaņu izruna un vārdšķiru lietošana bērniem vēl sagādā grūtības.

Bērnu runas attīstība tika ‘vērtēta pēc kritērijiem:

1. Lietvārdu lietojums
2. Īpašības vārdu lietojums
3. Darbības vārdu lietojums
4. Teikuma veidošana

Minētie kritēriji tiks vērtēti pēc **rādītājiem** (Pirmsskolas mācību programma, 2019, 18):

1 punkts - sācis apgūt – runā atsevišķus vārdus, nenosauc visus attēlos redzamos vārdus, nepieciešams skolotāja atbalsts;

2 punkti – turpina apgūt – runā īsus teikumus, attēlos nosauc gandrīz visus vārdus, tomēr joprojām nepieciešams skolotāja atbalsts;

3 punkti – apguvis – runā paplašinātos teikumos, attēlos nosauc visus vārdus.

Ņemot vērā kritērijus un novērtēšanas rādītājus, pētījuma sākumā iegūtie rezultāti atspoguļoti 4. tabulā:

4. tabula. Bērnu vārdu krājuma vērtēšana pētījuma sākumā

	Lietvārdi	Īpašības vārdi	Darbības vārdi	Teikumu veidošana	Kopā
Agnese	1	-	1	-	2
Baiba	1	1	1	1	4
Gunārs	1	1	1	1	4
Monta	1	1	1	-	3
Kaspars	2	2	2	1	7
Arturs	1	1	1	-	3
Līga	2	2	2	2	8
Mia	1	1	1	1	4
Rūta	3	2	2	2	9
Rihards	1	1	1	-	3
Krista	3	2	3	3	11
Dāvis	1	1	1	1	4
Kopā	17	15	17	12	

No tabulas Nr.4 redzams, ka vismazākais vārdu krājums ir Agnesei. Arī Baibai, Gunāram, Miai un Dāvim vārdu krājums ir neliels, bet Monta, Arturs, Rihards ne tikai ir ar mazu vārdu krājumu bagāžu, bet arī neprot tos likt kopā nelielā teikumā. Bagātīgāks vārdu krājums un prasme savieno vārdus teikumā ir Kasparam, Līgai, Rūtai un Kristai. Tāpat redzams, ka bērni šajā vecumā vairāk prot lietot lietvārdu un darbības vārdus.

Bērniem tika parādīts attēls ar krāsainu autobusu, kura logos bija redzami dažādi zvēriņi. Audzinātāja veidoja stāstu, par to kā zvēri brauc uz pļavu pastaigāties. Stāstot stāstu, audzinātāja atveidoja skaņas, ko "saka" katrs zvēriņš, piemēram: "sunītis vau-vau, gotiņa mū-mū, aitiņa bē-bē". Tad lika bērniem atkārtot-pastāstīt ko viņi redz. Teikumu ar 2-3 vārdiem varēja pateikt Līga ("sunītis skraidīs"), Rūta ("gotiņa ēdīs zāli") un Krista ("kaķītis ķer peli"), praktiski visi bērni varēja atkārtot dzīvnieku skaņas.

Analizējot iegūtos rezultātus pētījuma sākumā, autore secina, ka 3-gadīgi bērni visvairāk prot un zina lietvārdus nosaukumus (17 punkti), arī darbības vārdus (17 punkti), sliktāk īpašības vārdus (15 punkti), bet visgrūtāk iet ar vārdu savienošānu kaut nelielā 2-3 vārdu teikumā, tam vēl šajā vecumā bērnam trūkst iemaņu.

Pirmsskolas izglītības iestāde pedagogam, t.i. bērnudārz audzinātājam 3-4 bērnu runas veicināšanai jāpievērš uzmanību katra bērna jau iegūtām prasmēm un jāveicina to attīstība arī tiem, kam tās ir mazākas. Tas nozīmē, ka nodarbības, spēles un rotaļas jāveido tā, lai veicinātu katra bērnu individuālo attīstību runas prasmju veidošanā.

2.3. Pedagoģiskais process bērnu runas prasmju veicināšanā

Saskaņā ar Valsts izglītības satura centra 2013.gadā izstrādātajām vadlīnijām bērnu un pusaudžu attīstības izvērtēšanai, bērna attīstībai 3 – 4 gadu vecumā būtu jābūt sekojošai -

- Uztvere un domāšana: pazīst vismaz trīs krāsas; var sašķirot trīs ģeometriskās formas; var salikt attēlu no trim, četriem gabaliem (nelielu puzzle); var parādīt attēlam atbilstošu priekšmetu telpā;
- Sociālā attīstība: atdarina pieaugušos un rotaļu biedrus; izrāda patiku pret pazīstamiem rotaļu biedriem; rotaļās, spēlēs spēj sagaidīt savu kārtu;
- Valoda: saprot lielāko daļu no sacītā; atpazīst un var nosaukt lielāko daļu no priekšmetiem savā tuvākajā apkārtnē; var pateikt kā viņu sauc un cik viņam gadu; runā 4 – 5 vārdu teikumus; lietā vārdus "es, tu, mēs";
- Emocionālā attīstība: brīvi pauž pieķeršanos un brīvi pauž dažādas citas emocijas; no trīs gadu vecuma spēj uz neilgu laiku būt šķirts no vecākiem.

Ieteicams vērsties pie speciālista, ja novērots, ka 3 -4 gadīgs bērns runā ļoti neskaidri, ir izteiktas grūtības darboties ar maziem priekšmetiem, nesaprot vienkāršus norādījumus, nespēj izveidot dažu vārdu teikumus, neizrāda interesi par citiem bērniem un rotaļām, spēlēm, ir grūtības uz neilgu brīdi šķirties no mammas.¹¹

Pirmsskolas bērnu apmācībā liela nozīme tieši rotaļām. Pētījuma autore prakses laikā realizēja jau iepriekš minētās rotaļdarbības. Ja mācību gada sākumā bērni zināja tikai savu vārdu, tad nu jau viņi zina arī savas grupiņas bērnu un audzinātāju vārdiņus un daži bērni pat vārdiņu pirmos burtus. Tas tika panākts ar jau iepriekšminēto “**kartiņspēli**” - tika izgatavotas ielaminētas nelielas fotogrāfijas ar bērnu (kam vecāki piekrita) un ,ar lieliem burtiem norādīti viņu vārdi. Spēles laikā pedagogs katram bērnam sajaukta kārtībā izdalīja šīs kartiņas, un ierosināja atrast, “kas tas ir un kā to sauc”. Izrādījās, bērni labprāt iesaistījās šajā spēlē; mainījās kartiņām un atrada “meklēto” atkal. Audzinātāja norādīja uz pirmo burtiņu. Piemēram, Līgas mamma audzinātājai stāstīja, ka Līga mājās par šo spēli runājusi un visur, kur ieraudzījusi lielos burtu (nesen nopirkts lielais televizors, uz tā iepakojuma kastes ir Līga burtiņš “L” un audzinātājas burtiņš “A”).

Tāpat bērniem ļoti patika **spēle ar knaģīšiem**, ko arī pētījuma laikā ar bērniem izspēlēja pētījuma autore - bērni ļoti labprāt kārtoja tos pa krāsām, audzinātājas rosināti, meklēja tādu pašu krāsu apkārtnē: sarkani knaģīši – Dārtai sarkanas kurpītes; zaļi knaģīši – Rūtai zaļi svārciņi; zili knaģīši, Dāvim zilās bikses. Kur vēl mēs redzam apkārt šīs krāšņas ? Visas šīs darbības notiek runājoties, skaļi izsakot skaņas, vārdus un veidojot tos teikumā, tā veicinot bērna skaņu izrunu un runa prasmes, kā arī iemaņas veidot teikumu. Un ne tikai – saredzēt arī savā apkārtnē krāsas, krāsainos priekšmetus (klucīšus, knaģīšus, nosaukt to atbilstošos vārdos). Nodarbē ārā audzinātājas nemitīgi bērniem stāsta, kas redzams apkārt – kas tas ir, kā to sauc, kāda tam ir krāsa.

Par rotaļspēli var pārvērst arī dažādus **runas vingrinājumus**, kas palīdz 3 – 4 gadīgam (īpaši 3-gadīgam, kas sāk mācīties runāt) bērnam attīstīt mēli un lūpas. Šie vingrinājumi sevišķi svarīgi, mācoties tādas skaņas kā „r” un „l”. Pieaugušais skaita skaitāmpantu un atdarina kustības, par kurām iet runa, atkārto to vairākas reize, tā mācot arī bērnam, pēc tam to dara kopā ar bērnu (sk. 5. tabulu).

11 <https://www.jekabpils.lv/sites/default/files/universalais/2013/01/1068-metodiskie-materiāli-ieteikumi-vadlinijas-attistibai.pdf>

5. tabula. Kustību – skaitāmpanti (I.Zaķe, 2000).

„Lietutiņš”	„Rāceņi”	„Pipari”	„Darbi”
Līsti, līsti, lietutiņ, Lielām lāsēm, Lai laukos labība Līgot līgo ! Lai lopi laidarā Lēkāt lēkā, Lai labi ļaudis Lepojas!	Rīt raksim rāceņus, Ruk, ruk, ruksīti! Rīt mums rāceņi Ripot rīpos Raibā rindā. Ruksītis rāceņus Skrubinās.	Pipari Pabira pagaldē. Pieskrēja pelīte, Paņēma piparu, Pārkoda piparu. Pē!	Dienā darāms Darbu daudz. Lielās dienās Lielī darbi. Dziedādami, dancodami Lielus darbus Padarām!
„Kāda kuram dziesma”	Šo var pielietot bērnam jau pēc 2 gadu vecuma, vai pat agrāk	Pieaugušais rāda attēlu vai nosauc dzīvnieka vārdu, bērnam jācenšas atdarināt viņa „dziesmiņu”: sunītis- vau vau, kaķīti- ņau ņau	
„Tik – tak”	Pieaugušais skaita „tik-tak”, atdarinot pulksteņa tikškus	Bērna mēles gals stingrs un spīcs, bērnam ritmā jāpārvieto mēles gals no viena lūpu kaktiņa uz otru; var pievienot roku kustības pa labi un kreisi, kā rotaļājoties atdarinot pulksteni.	
„Taurīte”	„Tu-tū” Var izmantot rotaļu taurīti (bez skaņas)	Bērns izstiep lūpas uz priekšu, pēc iespēja tālu, un kopā ar pieaugušo atdarina taurē skaņas.	

Skaitāmpanti - jāatzīmē, ka šīs nodarbes vairāk patika vecuma ziņā tieši jaunākiem bērniem (Arturam un Dāvim), bet arī bērni, kuriem ir jau runas prasmes, labprāt aktīvi darbojās līdz (Līga, Rūta, Krista, Kaspars). Bērni, kuriem bija vismazākās runas iemaņas (Agnese, Baiba, Gunārs, Monta, Mia), no sākuma pat īsti nesaprata, kas jādara, ko no viņiem grib, bet, audzinātājam vairākkārt parādot, kas jādara, bērni sāka līdzdarboties. Visvairāk bērniem patika “Lietutiņš” un “Darbi”. Krista un Rūta skaitāmpantu par pipariem iemācījās no galvas jau otrajā nodarbībā, tas norāda, ka bērniem ir laba atmiņa!

Vēl ir atrodamas daudz jauku skaitāmpantu- kustībspēļu. Piemēram -

<u>“Gliemezis”</u>	<u>Teksts</u>	<u>Darbība</u>
	Gliemezīt laukā nāc	Saņem rokas dūrē
	Savus ragus rādīt sāc	Lēnām no dūrēm parādā 2. un 3.pirksts
	Ja tos skaitīt ļausi	Kustina abus pirkstus
	Dosim medus rausi	Paslēpj pirkstus dūrē
<u>“Varžu deļa”</u>	Kvāka saņēmusi drosmi	Soļo uz vietas
	Plāvā taisa rīta rosmi	Rokas sānos, lokā pa labi, pa kreisi
	Labā-kreisā, labā- reisā	Labā roka pie labā pleca, kreisā- pie kreisā
	Tas nekas, ja sanāk greizi	Apļo rokas pie pleciem
	Augšā – lejā, augšā- lejā	Rokas paceļot uz augšu pietupstas

Pagriezieni tā kā dejā Rokas sānos, ar palēcieniem apgriežas
Vardulēn, ko apkārt sprinģo Ar rādītāj pirkstu vien otram pakrata
Nāc ar mani kopā vingro Roka sānos, pietupstas.

Darbību imitēšana ir ļoti svarīga bērna runas attīstībai ¹². Tas ir būtiski, jo šajās nodarbēs kopā ar pedagogu bērns skaļi izrunā skaitāmpanta skaņas un vārdus

Bērni ar lielu entuziasmu piedalījās šajās rotaļdarbībās. Un vairāk vai mazāk tas izdevās visiem. Varēja novērot, kā daži bērni šajās nodarbībās atraisījās, kļuva brīvāki, kļuva arī vairāk sabiedriskāki, un kas ir svarīgi – sāka vairāk, skaidrāk runāt. Liels prieks, ka pamazām sāka atraisīties un varēja redzēt runas attīstības izaugsmi tādiem bērniem, kā Agnesei, Montai, Arturam, Rihardam. Veidojās gan pareiza skaņu izruna, gan pilnveidojās vārdu krājums, un varēja jau savienot 3 līdz pat 4 vārdiem loģiski saprotamā teikumā. 3-4 gadīgiem bērniem patīk darboties līdzī dzejojītim, vai skaitāmpantam.

D.Dzintere norāda, ka arī ar rotaļlietu sakārtošanu, to glabāšanu (neplēšanu) var veicināt bērna aktivitāti. Te uzdevums pedagogam – mācīt bērnu rotaļāties ar rotaļlietām saudzīgi, nemētāt tās; pareizi, uzmanīgi turēt lelli, lāci, nenomest tos, bet nosēdināt vai noguldināt; pēc rotaļāšanās; ieraugot saplīsušu rotaļlietu, to parādīt audzinātājam. Lai to panāktu, D.Dzintere iesaka tādas metodes, paņēmienu, kā rotaļlietu sakārtošanu kopā ar audzinātāju; ekskursija pa grupas telpu; jaunas rotaļlietas demonstrēšana un stāstījums, kā ar to rotaļāties; leļļu, rotaļustūrīša izgreznošana svētkos; leļļu un lāču, citu zvēriņu nosaukšana vārdos; rotaļlietu labošana, piesaistot bērnu uzmanību (Dzintere, 1984). Varētu domāt, ka tās ir visiem zināmas lietas, bet ja ar bērnu par to nerunās, viņš to nezina. Tā atkal ir viena bērnam interesanta un saprotama tēma, par ko veidot sarunu, dialogu, mācīt pareizi izrunāt vārdus.

Liela nozīmē ir pieaugušā sarunai - dialogam ar bērnu, ko var pārvērst par spēli – rotaļu. Piemēram, izkrāsot kopā ar bērnu, pie viena mācot krāsiņas un ievērot zīmējuma līnijas, kādu zīmējumu, pēc kura var veidot stāstu. Ir pieejami daudz izkrāsojamie attēli gan krāsojamās grāmatīnās, gan i-neta resursos, vajag tikai gribēt atrast.

Piemēram: *Pielikums Nr. 1* – var izkrāsot vāverīti uz riteņa un stāstīt, kā brūna vāverīte ar sarkanu/dzeltenu/ zaļu riteni brauc uz mežu pēc riekstiem; sunītis nokrāso savu suņa mājiņu; puisītis sakārto krāsainas puķītes vāzītē, lai māmiņai būtu prieks, lielais, brūnais lācis Miša lasa sarkanas odziņas, ko iedot meitenītei Mašai. Otrā zīmējumā – stāsts par ģimeni, kas ēd, piemēram, salātus, puisītim salātu lapiņas nejauši nokrita, viņš tās pacēla, nekā, tā jau gadās (pēc Irbes, Lindenbergas, 2017., 234-235).

12 Skaitāmpanti pirkstiņrotaļām. <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/skaitampanti-pirkstinrotalam-dienas-darbins-mazajiem.a305269/>

Tā ierosināta, pētījuma autore organizēja bērniem **nodarbību – eksperimentu**: tika sakopēti attiecīgi zīmējumi, izdalīti bērniem un tika ierosināts tos izkrāsot. Krāsoja kā nu kurš, jo 3-4 gadu vecumā vēl grūti “ietrāpīt” līnijās. Pēc tam bērniem tika palūgts pastāstīt, ko viņi zīmējumā redz. Un bija ļoti patīkams pārsteigums, ka vairākums bērnu **prata pastāstīt**, piemēram:

Mia – *Lācītis ēd odziņas. Viņam garšo.*

Dāvis – *Vauvam nepatīk būda. Grib citu.*

Krista – *Vāvere nav kokā. Viņa ar velo.*

Kaspars – *Man bija dzimšanas diena. Bija smukas puķes.*

Var redzēt, ka bērnu valodiņa ir dažāda – cits jau saka “suns”, citam joprojām tas ir “vauva” (**Dāvis**). Par riteni – zina, ka tas ir velosipēds, garo vārdu izrunāt grūti un bērns saka “velo” (**Krista**). Ne vienmēr ģimenēs tiek runāts pareizā literārā valodā – vajadzētu teikt “skaistas puķes, nevis “smukas” (Kaspars).

Agnese prata jau veidot teikumus un sacīt (pielikuma otrais zīmējums): “*Tētis sēž pie lielas bļodas. Brālis smaida. Mazam brālim nokrita*”. Priekš Agneses tas ir liels sasniegums! Vairāki bērni (arī Dāvis, kurš sākotnēji visiem vārdiem norāva galotnes un rādīja, ko viņš grib) prata 3-4 teikumus aprakstīti attēlos redzēto un jau pielietot vairākus lietvārdus, darbības vārdus un arī īpašības vārdus (krāsā), jo paši bija izkrāsojuši attēlu.

Grāmatā „Bērns runāt mācās ģimenē” norādīts, ka četrgadnieka vecumā bērna rīcībā jau var būt teikums ar salīdzinājumu. Piemēram, tētis sēž, bet mamma guļ; kaķis lok pienu, bet suns grauž kaulu. Lai bērnu pamudinātu veidot šādu teikumu, pieaugušais (vai tie būtu vecāki vai bērnudārza audzinātāja) var veidot bumbas un kluča salīdzināšanu. Aicina bērnu pateikt: pasaki visu pats- kāda ir bumba, kāds ir klucis. Bērns: bumba mīksta, klucis ir ciets; bumba apaļa, klucis ar stūriem. Ja bērns aizmirsis vārdu ‘mīksts’, vai pazaudējis domu, pieaugušais palīdz bērnam, demonstrējot ar kustībām- saspiež it kā bumbu starp rokām, un pasaka kādu uzvedinošu vārdu (Irbe, Lindenberga, 2017).

Balstoties uz šo A.Irbes un S.Lindenbergas ieteikumu, tika vairākkārt **realizēta rotaļa ar dažādiem priekšmetiem** – bērnus sastādīja aplī, audzinātāja meta katram bērnam kādu priekšmetu: sarkanu, zaļu, dzeltenu, lielākas, mazākas bumbas; tāpat dažādu krāsu lieluma klucīšus un konusveida priekšmetus, tā lai bērns to varētu noķert. Bērnam bija jānosauc, kas tas ir par priekšmetu, kādā krāsā un vai tas ir mīksts vai ciets, un vai tam ir stūri. Pie kam, audzinātāja ierosināja, ja bērns, kuram konkrētais priekšmets ir rokās, kaut ko pasaka nepareizi, tad tas, kurš zina pareizo variantu, drīkst grupiņas biedram palīdzēt. Tālāk bērns meta/nodeva priekšmetu pretī stāvošajam. Tas veicina arī bērnu savstarpējo sadarbību.

Protams, spēle izvērtās skaļa, trokšņaina, bet audzinātāja visu kontrolēja un bērniem tā ļoti patika.

Lai pēc atraktīvas, aktīvas, enerģiskas spēles -rotaļas nomierinātu, un ne tikai, bet arī citās nodarbībās- ir vietā atcerēties senās labās vecmāmiņu dziedātās rotaļdziesmiņas: “kaķīts mans, kaķīts mans, melns ar baltām ķepinām, saka ņau...”, “cepu, cepu kukulīti”, “vāru, vāru putriņu”. Šādi vecmāmiņas nodarbojās ar bērniņu bez maz vai līdz gada vedumam, bet mūsdienās arī 3-gadniekam būs interesanti. 3-4 gadus vecam bērnam ir interesanta jebkura dziesmu pavadoša rotaļdarbība, jo tā, pirmkārt, ir bērnam interesanta, un, otrkārt, arī attīstoša, jo ar mūzika skaņām arī bērns iepazīst valodas un runas iespējas. Ļoti jauka ir dziesmu rotaļspēle “Kas dārzā, bitīt’ rožu dārziņā”, kur bērns ne tikai mācās jau dziedāt, pilnveido skaņu veidošanos, bet darbojas kopā “komandā”.

No pieaugušā puses tas neprasa nekādu piepūli, taču bērnam tas ir pirmo reizi, tādēļ jāapbruņojas ar pacietību, iecietību un tam ir jāatvēr laiks! Vecākiem jāatrod laiks nodarboties ar savu 3-4 gadīgo bērnu. Pirmsskolas izglītības iestādes pedagogs - bērnodārzā audzinātāja nevar veltīt katram bērnam individuāli nepieciešamo laiku, jo bērnu ir daudz, katram nepieciešama individuāla pieeja, ar katru ir jāparunā, jākomunicē.

Apkopojot pētījuma autores pieredzi X pirmsskolas iestādē, var secināt, *ka pirmsskolas iestādes pedagoga darbs ietver vairākus atbildīgus darba procesus:*

- *atbildēt par katra bērna drošību, veselības saglabāšanu kā arī bērna vispusīgu attīstību;*

- *pareizi organizēt pedagoģisko darbību nodarbību organizēšanā tā, lai katram bērnam veicinātu attīstību pēc viņa spējām;*

- *iespēju robežās, iesaistot vecākus, veidot tematiskus pasākumus- tradīciju pasākumi (Ziemassvētki, Meteņdiena, Lieldienas, Jāņu ielīgošana, Mārtiņdiena, u.c. arī iepazīšanās ar vietējo bibliotēku, kur bibliotekāre labprāt sadarbotos un iepazīstinātu bērnus ar pieejamo bērnu literatūru, protams, tas saistībā ar vecākiem; valsts svētki), tas papildinātu bērnu runas prasmes un vārdu krājumu, kā arī jau veido pamatizpratni par tautas tradīcijām;*

- *veidot atbilstošu materiālo bāzi nodarbību izvešanai;*

- *sadarboties ar bērnu vecākiem un informēt tos par ar bērnu notiekošo bērnodārzā;*

- *nepieciešamības gadījumā prast sniegt pirmo medicīnisko palīdzību.*

Promocijas darbā pedagoģijas doktora grāda iegūšanai I.Stangaine norāda, ka bērns dažādās rotaļu situācijās un spēlēs veido vārdus, maina vārdu nozīmi, pievieno piedēkļus,

maina vārdus, “izgudro” jaunus vārdus, sacer pantiņus.¹³ Tas kopumā veicina 3-4 gadīga bērna runas attīstību.

No prakses pieredzes - izrādījās ar Līgas mammu bērnudārza audzinātājām izveidojies labs kontakts. Māte vienmēr interesējas, kā bērnam dārziņā gājis un labprāt pastāsta, kas jauns noticis bērna attīstībā, ko jaunu bērns apguvis mājās. Izrādās, Līga kopā ar Rūtu jau sacer pati. To arī bērnudārza audzinātājas bija ievērojušas, jo meitenes reizēm audzinātājam stāsta, runā par kaut ko, bet audzinātājas līdz sarunai ar māti īsti nesaprata, par ko īsti iet runa.

Te jāatzīmē, ka bērni šajā vecumā grib dalīties par jau radušiem iespaidiem ar pieaugušo, un bērnudārza audzinātāja ir kā bērna “uzticības” persona, jo dienas lielāko daļu tieši viņa ir tā, kas nodarbojas ar bērnu un uzklausa viņu. Mazais cilvēks stāsta, kas ar viņu notiek, kas notiek mājās, ko viņš ir redzējis

Par Līgu un Rūtu – Līgas ģimenei ir mazdārziņš, kur tiek audzēti dažādi dārzeņi, puķes, tējas, garšvielas. Abas mammas ar bērniem uz šo dārzu iet un darbojas kopā. Līgai un Rūtai bija brīnums par dārzeni un tā nosaukumu “topinamburs”. Kad tika pagatavoti salāti ar svaigi rīvētiem āboliem un topinamburu +krējumu, dillēm, meitenes ēda gardu muti. Meitenes labprāt spēlējās dārzā, kur viņām bija atvēlēts smilšu stūrītis, un bija dota atļauja arī plūkt puķes. Pieaugušie neko neteica, ja meitenes izrāva no dobes kādu redīsu, rabarberi, vēlāk burkānu vai gurķi, un turpat dārzā to apēda, iepriekš noskalojot tam sagatavotā ūdens “bundulī” (pieaugušie jau vienmēr bija klāt). Gan Līgai, gan Rūtai vakaros tika dziedātas dziesmiņas, piemēram “Aijā, žūžū”. **Līga** pieprasīja dziesmiņu par topinamburiem, gurķiem un burkāniem ! Mātei nācās izdomāt savā melodijā un ritmā tekstu:

Dārzā auga burkāni, redīsi un gurķi
dārzā auga kāļi, kāpostiņi
auga topinamburi dzelteniem ziediem
skābie rabarberi
arī kartupeļi zupiņai
zaļie gardie zirnīši
sarkanās bietītes
kabači sautējumam
dillītes, lociņi gardumiņam.

Bērns sajūsmā, pēc 3-4 reizēm jau savā prasmē dziedājis līdz !

13 https://dspace.lu.lv/bitstream/handle/7/45271/i_stangaines_disertacija.pdf

Savukārt **Rūta** pieprasījusi dziesmiņu par puķītēm. Mātēm nācās sazināties, un Rūtai tapa dziesmiņa:

Dārzā jaukas smiltiņas
meitenītei spēlētis
dārzā jaukas puķītes
meitenītei priecāties
meitenīte plūca dārzā puķītes
stādīja tās savā smilšu dobītē
dzeltenas samtenes
krāsainas asteres.

Vēl abām meitenēm patīk mammu “sacerēta” dziesmiņa par pļaviņu, kur zied puķītes visiem par prieku, uzlīst lietutiņš puķītēm par prieku, un saulīte smaida no mākoņu maliņas visiem par prieku.

Tie ir divi konkrēti zināmi bērni no pētāmās 12 bērnu grupas, bet tas tikai pierāda teorijas patiesumu, ka ja ar bērnu jau agrīnā vecumā nodarbojas gan ģimenē, gan pirmsskolas izglītības iestādē, bērns attīstās ātri un vispusīgi. Viņam izveidojas jau sava apkārtnes uztvere, savs viedoklis, sava saskarsme ar citiem un pilnveidojas runas un valodas prasmes. Bērni var savā iztēlē veidot, uzburt dažādas ainas. Bērni veido situācijas ne tikai no spēlēm un rotaļām, bet arī no sadzīviskām lietām.

Vēl 3-4 gadīgiem bērniem ļoti patīk nodarbes uz tapešu ruļļiem, - tos var izritināt un tad uz tiem var uzkāpt, pa tiem palēkāt, bet pedagoga vadībā uz tiem var zīmēt, krāsot, arī darboties ar priekšmetiem. Tos var sagatavot katram bērnam atbilstošā loksne, kā nu pedagogs iedomājas nodarbību; uz tiem var veidot gan zīmējumus, gan aplikācijas, uz tiem var nogulties, un pieaugušais var izzīmēt bērna kontūru, kas sagādā bērnam prieku. Tādējādi darbojoties tas arī veido sarunprasmī, jo parasti bērni mēdz izteikt savas emocijas, kā nu viņi prot.

Liela nozīme 3-4 gadīga bērna valodas attīstībā un vārdu krājuma bagātināšanā ir bērnudārza grupiņas **pastaiģām ārā**, piemēram, tuvējā parkā. Ejot pa taciņu audzinātāja stāsta, ko mēs te redzam, kā pamazām mainās daba – pavasarī plaukst pumpuri, parādās lapas, vasarā uzdzied puķītes, rudenī lapas nobirts. Šīs it kā ikdienišķās sarunas ar bērniem pat ļoti bagātinās bērnu vārdu krājumu

Ļoti svarīgi, ka pedagoģiskajā procesā tiek no pedagogu puses zināms veikts **novērojums – analīze**: pētījuma vietā X pirmsskolas iestādē - bērnudārzā katram bērnam tiek iekārtota tāda kā bērna “dienasgrāmata”, kurā atspoguļo informāciju par bērnu – novērojumus par bērna attīstību, uzvedību, iemaņu un prasmju attīstības gaitu, arī runas un

valodas attīstību; bērna veidotos zīmējumus, aplikācijas, arī ieteikumus vecākiem; cita informācija, kas pedagogam liekas svarīga attiecībā uz konkrēto bērnu. Šī “dienasgrāmata” tiek nodota nākošai grupas audzinātājai, bērnam pārejot uz nākamo vecuma grupu, tādējādi nododot informāciju, lai jaunajam pedagogam vieglāk iepazīt bērnu. Beidzot pirmsskolu, šie materiāli tiek atdoti vecākiem, kā arī tiek nodoti bērnu radošie darbiņi.

Vērtējot bērnu attīstību un salīdzinot to ar 3.tabulu “Bērnu vārdu krājuma vērtēšana pētījuma sākumā”, var izveidot šādu vērtējuma tabulu pētījuma beigās, ar tiem pašiem kritērijiem, bet nu jau citā līmenī (6. tabula):

6. tabula Bērnu vārdu krājuma vērtēšana pētījuma sākumā / beigās

	Lietvārdi	Īpašības vārdi	Darbības vārdi	Teikumu veidošana	Kopā
Agnese	1/4	2	1/3	3	12
Baiba	1/6	1/4	1/4	4	18
Gunārs	1/5	1/3	1/4	3	15
Monta	1/4	1/3	1/5	3	15
Kaspars	2/7	2/6	2/7	4	24
Arturs	1/4	1/2	1/3	3	12
Līga	2/9	2/7	2/8	8	32
Mia	1/4	1/3	1/4	2	13
Rūta	3/11	2/8	2/9	5	29
Rihards	1/4	1/3	1/4	3	14
Krista	3/10	2/8	3/9	9	36
Dāvis	1/6	1/5	1/5	4	20
	17/74	15/54	17/75	51	

Var secināt, ka bērni strauji attīstās runas prasmē, ja ar viņiem nodarbojas un veicina runas attīstību, bērnu runas prasmes pieaug dažādu runas veicinošu nodarbību rezultātā. Salīdzinoši vienādi pieaug lietvārdu un darbības vārdu lietošanas prasmes un teikumu veidošana māka, grūtāk iet ar īpašības vārdu lietošanu.

Priecē atsevišķu bērnu progress runas un valodas prasmē, piemēram – Agnese, Gunārs, Monta, Arturs, Mia, Rihards un Dāvis. Ja pirms neilga laika šie bērni bija pat ļoti mazrunīgi, vai arī nevarēja saprast, ko viņi grib pateikt bez žestu valodas, tad nu jau var viņu

saprast. Kā arī pozitīvi ir tas, ka bērni iemācījušies kontaktēties viens ar otru kopējās rotaļās, spēlēs, dalīties ar rotaļlietām, un palikuši aktīvāki nodarbību aktivitātēs.

Bērnu runas prasmes raksturojums pēc tabulas punktiem:

Redzams, ka gandrīz maksimālo punktu skaitu ieguvušas meitenes - Līga, Rūta un Krista, tālu neatpaliek Kaspars. Šiem bērniem grupiņā arī sākotnēji bija salīdzinoši lielākas runas prasmes, kā pārējiem bērniem.

Labu rezultātu sasnieguši Agnese (kas sākumā tikpat kā nerunāja), Baiba un Monta (runa bija ļoti neskaidra), Artura runa būtiski ir uzlabojusies, ja bērns ienākot grupā neveidoja vārdus, bet tikai skaņas, tad tagad var saprast, ko viņš saka, un bērns jau prot uzdot vienkāršus, saprotamus jautājumus, tas ir liels progress.

Mia saprot, ko viņai saka, prot atbildēt, kontaktēties, taču izruna ir ļoti neskaidra. Ieteikums- vecākiem doties pie logopēda.

Rihards- vispār nerunāja, kontaktējās ar žestu valodu, taču nodarbību rezultātā ir sācis runāt, gan neskaidri, bet jau saprotami var kontaktēties ar runu un labprāt sarunājas ar audzinātāju.

Arī Dāvis sācis izrunāt pilnu vārdu (agrāk norāva vārdiem galotnes, teica tikai pirmās zilbes). Runa vēl ir neskaidra, bet atbildēt uz jautājumiem un iesaistīties dialogā bērns var.

Kopumā bērni ļoti progresējuši valodas attīstībā un runas prasmē. Jāņem vērā, ka šajā vecumā bērni vēl nerunā pietiekami skaidri, skaņu veidošana tikai izstrādājas, tas notiek tieši runāšanas procesā. Pētāmās grupiņas bērni būs pietiekami sagatavoti pārējai uz nākamo vecuma grupu pirmsskolas iestādē, kur tālāk tiks sagatavoti skolas gaitu uzsākšanai.

Secinājumi

Pētot un analizējot teorētisko literatūru un vērojot pirmsskolas izglītības iestādes jaunākā pirmsskolas vecuma bērnus bērnudārza nodarbībās, kā arī līdzdarbojoties un organizējot - izvedot dažādas aktivitātes, kvalifikācijas darba autore secina:

1. Bērna valodas un sociālās prasmes vislabāk attīsta tieši radošās rotaļas. Īpaša uzmanība jāpievērš rotaļas klasifikācijai saistībā ar tās attīstību. 3 – 4 gadīga bērna runas attīstībā un valodas apguvē galvenā loma ir pieaugušajiem – vispirms ģimenē vecākiem, vecvecākiem, tad pirmsskolas izglītības iestāde pedagogiem. Nevienu runas vingrinājumu, valodas attīstošo rotaļu bērns nevar veikt pats bez pieaugušā līdzdalības un ievirzes darbībā.
2. Runas attīstību sekmē bērna spēja atdarināt dzirdēto, vēroto, runāto. Atdarināšana īpaši izpaužas radošajās rotaļās, bērnam atdarinot pieaugušos, vienaudžus. Atdarināšana ir citu cilvēku modeļu atveidošana. Tā ir pilnīgi vai daļēji apzināta darbošanās, rīkošanās, izturēšanās un runāšana līdzīgi paraugam, modelim. Bērns imitē redzēto vai dzirdēto paraugu tuvu realitātei, tomēr radoši. Rotaļa ir ne tikai bērna izklaide - ar rotaļu palīdzību attīstās arī bērna emocijas, kas veicina runas attīstību.
3. Autore secina - spēles un rotaļas ir visefektīvākais veids bērnu vārdu krājuma bagātināšanai, jo tas notiek, nemanāmi, aizraujoši un bērnam saistošā un iepriecinošā veidā. Vārdu krājuma attīstības veicināšanā ļoti būtiski ir radīt bērnos interesi un atlasīt tādas rotaļas, kas bērniem ir saistošas, interesantas, runas līmenim un vecumposmam atbilstošas.
4. Pamatojoties uz veikto teorētisko un empīrisko pētījumu, var apgalvot, ka pētījuma sākumā izvirzītā *hipotēze* – jaunākā pirmsskolas vecumposma bērniem vārdu krājuma paplašināšana noritēs sekmīgi, ja pedagogs izmantos pedagoģiskajā procesā bērnu uztverei un runas attīstības līmenim piemērotas dažādas rotaļas (pirkstiņrotaļas, kustību rotaļas u. c.), bērni nostiprinās apgūtos vārdus pieaugušo strukturētajās rotaļās, *ir apstiprinājusies*.

Ieteikumi:

1. Rotaļnodarbībām jānorit emocionālā pacēlumā, veicinot augstu bērna runas aktivitāti. Aktīva darbošanās ir bērnu darbības fāze, kurā bērni visagrāk apgūst un izprot vidi.
2. Izpildot atsevišķus rotaļuzdevumus, bērns iemācās pareizi ieelpot un izelpot gaisu, veidojot pareizas skaņas.
3. Lai veicinātu bērna runas attīstību, un līdz ar to vārdu krājuma bagātināšanu bērnostukturētajās rotaļās, galvenais nosacījums ir pozitīva attieksme no pirmsskolas izglītības iestādes pedagoga puses, viņa atbalsts un iedrošinājums bērnam.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. *Bērna attīstības iespējas pirmsskolas izglītības pedagoģiskajā procesā.*
<file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/1126-1899-1-PB.pdf>
2. *Bērnu attīstības kalendārs.* www.mamamuntetiems.lv/berna-attistibas-kalendars/72
3. Brūvere. *Bērna runas prasmes. No pirmajām zilbēm līdz sarežģītiem teikumiem + runas attīstības tabula.* <https://www.mamamuntetiems.lv/artikle/42917/>
4. Dzintere, D. (1984). *Rotaļa un darbs bērnudārzā.* Rīga: Zvaigzne.
5. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja.* Rīga: RaKa
6. Freiberga, I., Dzintere, D., Augstkalne, D. (2009). *Bērna valoda jaunradē un rotaļās.* Rīga: Izglītības soļi.
7. Gadamers, H.G. (1999) *Patiesība un metode: filosofiskas hermeneitikas pamatiezīmes.* Rīga: Jumava.
8. Irbe, A, Lindenberga, S. (2017). *Bērns runāt mācās ģimenē.* Rīga: RaKa.
9. Kaņepēja, R., Lieģeniece, D., Černova, E., Dzintere, D., Pučure, I., Ukstiņa, R., Miķelsone, I., Suruda, I., Giluča, V. *Es gribu iet skolā* (2003). Rīga; SIA Puse Plus.
10. Kramiņš, E. (2005). *Runas prasme saziņā* (2005).-Rīga: Turība.
11. Kūle, M., Kūlis, R. (1998). *Filosofija.* Rīga: Apgāds Zvaigzne.
12. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999). *Veseluma pieeja valodas apguvē.* Rīga: RaKa.
13. Mierkalne, D. *Trīs un četru gadus vecu bērnu attīstības īpatnības.*
https://www.mamamuntetiems.lv/emuars/22923/tris-un-cetrus-gadus-vecu-bernu-attistibas-ipastnibas/?accept_cookies=1#
14. *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem.* Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.716 (pieņemti 30.11.2018.) <https://likumi.lv/ta/id/303371-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitibas-vadlinijam-un-pirmsskolas-izglitibas-programmu-paraugiem>
15. *Pedagoģija un skolotāju izglītība. Pirmsskolas skolotāja profesijas izvēles motīvi.* Latvijas Universitātes raksti 747.sējums.
https://www.lu.lv/fileadmin/unser_upload/lu_portal/materiali/apgads/raksti/747.pdf
16. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2002). - Rīga.: Zvaigzne ABC.
17. Piažē, Ž. (2002). *Bērna intelektuālā attīstība.* Rīga: Pētergailis.
18. *Pirmsskolas mācību programma 2019.* <https://mape.skola2030.lv/resources/10>
19. Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija.* Rīga: RaKa.

20. *Skaitāmpanti pirkstiniņrotāļām*. <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/skaitampanti-pirkstinrotalam-dienas-darbina-mazajiem.a305269/>
21. Stangaine, I. (2011). Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstība rotaļās un spēlēs *TAGAD Zinātniski metodiskais izdevums*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 39-44.lpp.
22. Stangaine, I. (2013). Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās. *Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, SIA Zelta rudens, 109-121.lpp.
23. Stangaine, I. (2014) *Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas attīstība rotaļās. Promocijas darbs*. Rīga: RPIVA
24. Stangaine, I. (2015). *Bērna dzīvesdarbība rotaļā. Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa, 24.-61.lpp.
25. Suhomļinskis, V. (1974) *Sirdi atdošu bērniem*. Rīga: Zvaigzne.
26. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC.
27. Udaļcova, J. (1983). *Didaktiskās spēles un rotaļas pirmsskolas vecuma bērnu mācīšanā un audzināšanā*. Rīga: Zvaigzne.
28. *Valodas būtība*. www.valoda.ailab.lv/latvval.vidusskola/VALODA.v1.htm
29. Vecumposmu attīstības īpatnības bērniem. http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/metodiskie_ieteikumi_darba_ar_bernie_m/?doc=818
30. Zaķe, I. *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi* (2000).- Rīga: SIA Izglītības soļi.
31. www.skola2030.lv
32. <https://www.jekabpils.lv/sites/default/files/universalais/2013/01/1068-metodiskie-materiāli-ieteikumi-vadlinijas-attistibai.pdf>

GALVOJUMS

Es, Alīna Ošiņa

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.
Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

Alīna Ošiņa

(vārds, uzvārds)

_____ (paraksts)

Datums: 17.11.2020.

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs izstrādāts
(atbilstoši pasvītrot)

LU PPMF

(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors Alīna Ošiņa

(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs Docente, Dr. paed. Inga Stangaine

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds,
paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 20__ .gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums

(vērtējums)

(vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)